

Skärgård

NR 2 2016 – ÅRGÅNG 39 – TIDSKRIFTEN SOM DOKUMENTERAR ETT KULTURAR

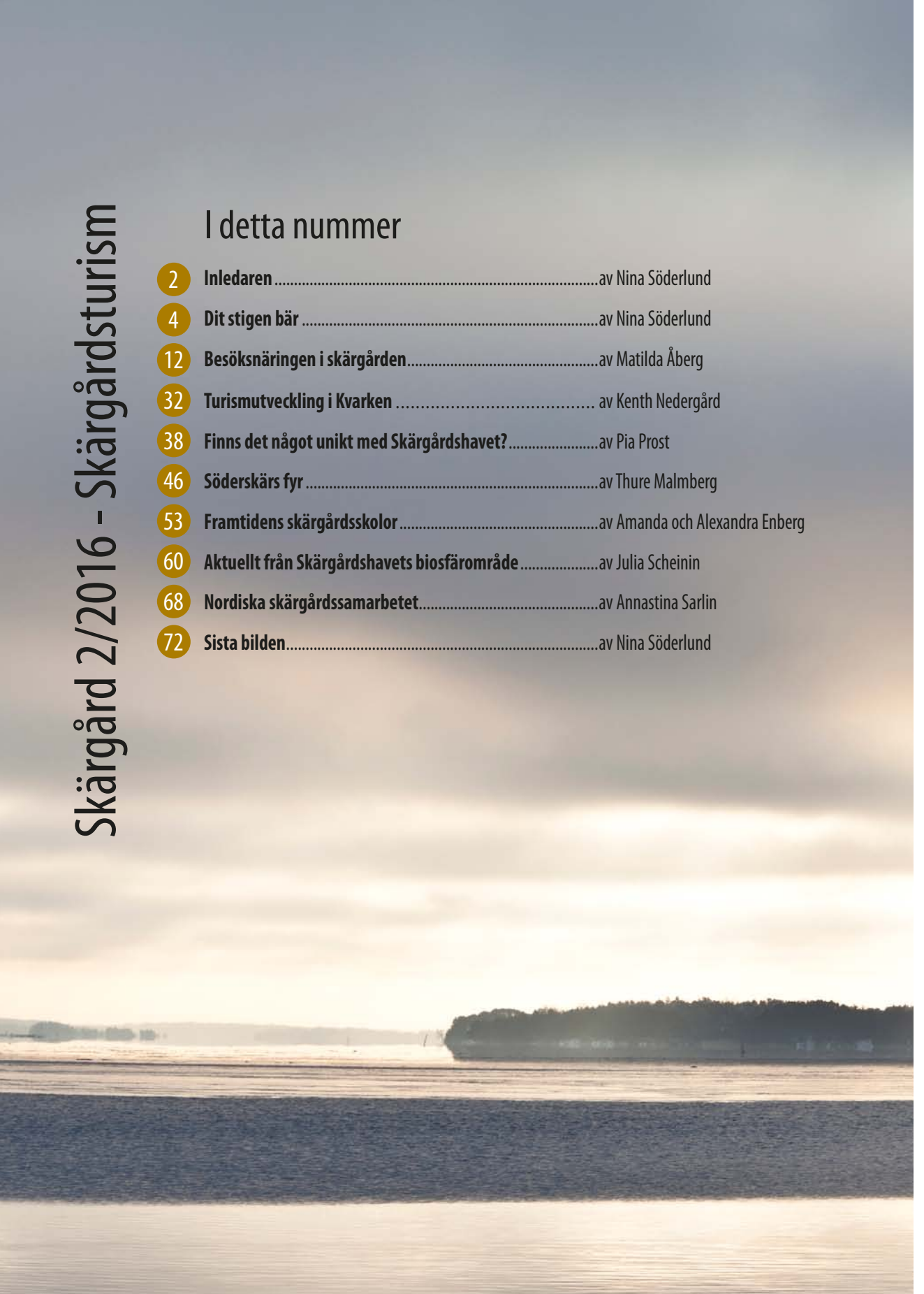
Skärgårdsturism

Besöksnäringen i skärgården	12
Turismutveckling i Kvarken	32
Söderskärs fyr	46

I detta nummer

- 2 Inledaren .....av Nina Söderlund
- 4 Dit stigen bär .....av Nina Söderlund
- 12 Besöksnäringen i skärgården .....av Matilda Åberg
- 32 Turismutveckling i Kvarken ..... av Kenth Nedergård
- 38 Finns det något unikt med Skärgårdshavet? .....av Pia Prost
- 46 Söderskärs fyr .....av Thure Malmberg
- 53 Framtidens skärgårdsskolor .....av Amanda och Alexandra Enberg
- 60 Aktuellt från Skärgårdshavets biosfärområde .....av Julia Scheinin
- 68 Nordiska skärgårdssamarbetet .....av Annastina Sarlin
- 72 Sista bilden .....av Nina Söderlund

Skärgård

Nr 2-2016, årgång 39

Tema: Skärgårdsturism

Tidskrift utgiven av Skärgårdsinstitutet vid Åbo Akademi (SIÅA) för presentation av aktuell skärgårdsforskning samt diskussion kring frågor som rör skärgården och våra svenska kustbygder.

Webbsida: www.skargard.fi

Ansvarig utgivare: SIÅA

Tf. redaktör: Nina Söderlund,

e-post: nsoderlu@abo.fi

Tfn: +358 (0)50 5278180

Postadress: Arken, Fabriksgatan 2G,
20500 ÅBO, Finland.

Tryck: Fram, Vasa

Layout, ombrytning och produktion:
Gosmo Print Ab

Tidskriften Skärgård utkommer med 4 temanutnummer per år.

Årsprenumeration (fortlöpande) kostar 46 € i Finland och 50 € utomlands. Lösnummer 20 €.

Prenumerationer via www.skargard.fi
eller Anita Julin, tfn: (02) 215 4944,
e-post: anita.julin@abo.fi

Ledningsgruppen för SIÅA

Utbildningsplanerare Nina Söderlund,
suppl. vicedirektör Tina Engblom.

Professor Jan-Åke Törnroos,
suppl. kommundirektör John Wrede.

Professor Kjell Andersson,
suppl. intendent Kasper Westerlund.

Docent Mikael von Numers,
suppl. professor Marko Joas.

Koordinator Katja Bonnevier,
suppl. utvecklingschef Gunilla Granberg.

Byaombud Pia Prost,
suppl. skärgårdsombudsman Sami Heinonen.

Studerande Amanda Enberg,
suppl. vuxenstud. Charlotte von Haartman.

Pärmen: Valsörarnas fyr är 36 meter hög och byggd av järn. Den planerades 1886 i Paris av samma planeringsbyrå som senare byggde Eiffeltornet. © Heli-Foto/Casse Klaucke

© 2016 Skärgårdsinstitutet vid Åbo Akademi
ISSN 0356-9381

Tidskriften Skärgård har under sina snart 40 år många gånger publicerat artiklar som presenterat intressanta turistföretag eller – företagare. Man kan liksom inte undvika dem om man vill berätta om liv i skärgården. Med åren har antalet duktiga företagare bara ökat och också antalet besökare har ökat stadigt. Men rätt sällan har Skärgård valt att se på turismens dagsläge och framtid från en mera allmän synvinkel. Nu är det dags. Ofta har Skärgård behandlat våra kustområden mera ur ett historiskt perspektiv (också det är svårt att undvika), men många läsare önskar också få ta del av livet i skärgården i dag. Det som i detta nummer berättas om olika delar av våra skärgårdar kan förhoppningsvis användas också i andra delar. Likheterna är många.

Turismen i skärgården handlar mycket om att arrangera saker och ting så att en besökare smidigt kan ta sig fram enligt en planerad tidtabell. Logistiken är en stor utmaning i alla skärgårdsområden. Ändå vågar jag påstå att det är det man INTE räknat med som lämnar de mest bestående spåren i folks medvetande. Att lita på slumpen är kanske för vågat för en del, men att ha turen att uppleva något alldeles särskilt på sin resa glömmar man aldrig. Små barn och lite äldre barn i skolåldern behöver inte så mycket arrangerat program. De kan springa på stranden med sin lilla håv och fänga småfisk hur länge som helst, rada stenar på varandra, studera en död abborres innanmäte, bygga sandlott med skärgårdens dofter i sin näsa. Och det mest spännande av allt är att se den dramatik som i skärgården hör våren och försommaren till: att tvingas se när trutarna och havsörnarna tar sjöfågelungarna, en efter en. För alla turister kan en oplanerad danskväll i hamnen vara otroligt rolig, eller att få höra berättelser från svunna tider. Möten mellan människor alltså.

I många byar och på öar sprider man inte så mycket information om alla begivenheter, eftersom alla i närheten ändå vet när det ordnas

något och det kommer tillräckligt folk ändå. En tillfällig besökare kan alltså verkligen få uppleva något oförglömligt utan att ha en aning om det på förhand. Det är här som skärgårdens invånare har en stor roll: att ställa upp och berätta om vardagslivet, ta någon med ut och vittja nät, segla med allmogebåt, bjuda på hemlagad limpa eller något färskt och närodlat.

Mitt i sommaren är det dock tyvärr dags för algbloomingen, ett tråkigt fenomen som många redan vant sig vid. Man anpassar sig. Barnen lär sig att algerna följer vinden, och att man måste välja i vilken strand man badar. Hemma vet jag utan att gå ut var algerna befinner sig i dag; om man hör plask av barn som hoppar från bryggor i närheten finns det inga (synliga) blågröna alger där just då, är det tyst vet man att vinden fört dem till våra stränder. Några timmar senare är algerna i någon annans strand. Är det bra eller dåligt att folk så lätt vänjer sig vid detta? En tid trodde man att de blågröna algerna hårt skulle drabba turismen i skärgården, men så har inte skett. Några väljer helt klart att semestra vid insjöar eller längre norrut var vattnets kondition är betydligt bättre. Men något stort bortfall verkar det ändå inte vara frågan om. Allt flera är i stället benägna att delta i penninginsamlingar för forskningen och för att åtgärda de problem som leder till algblooming, de flesta tar sitt ansvar också privat och undviker nedsmutsning.

Ett annat stort problem som påverkar också turismen är förstås det stora antalet fästingar. Det är alltid lika svårt att veta hur man skall tackla behovet av information då man får besök av personer som inte är vaccinerade mot TBE, och även om de är det återstår borreliosen som riskfaktor. Jag tror dessvärre att det inte finns några enkla genomförbara lösningar på detta gissel. Det man kan göra är att fortsättningsvis jobba på att staten drar igång en massvaccinering där var TBE har blivit allt vanligare (en åtgärd som är godkänd och rekommenderad av den medicinska expertisen i vårt land, men regeringen anser inte att det

finns pengar för det). Åland har ju föregått med gott exempel redan länge. Hur man skulle göra med turisterna är dock en svårare fråga, men t.ex. i Mellaneuropa var det finns mycket fästingar tar turister vaccin redan långt före resan. Det borde man också rekommendera i vårt land.

Det andra man kan göra med tanke på borrelios är att informera tillfälliga besökare om att klä sig rätt, att undvika högt gräs och snårskog, att fästingen skall tas bort så fort som möjligt och att man noga följer med om ringar uppstår omkring bittet. Och rådjur och hjortar finns det nog alldeles för många av, de är en stor fara i trafiken också. Mycket mera kan man inte göra, och det är verkligen skäl att undvika hysteri, fast det handlar om allvarliga saker.

I skärgården finns en hel del engagemang som har stor betydelse för turismen, men som nästan helt sköts av 3. sektorn, dvs. oftast byalag och kulturföreningar. Dem får vi inte heller glömma! Som exempel kan nämnas att aktiviteterna omkring den kända landskapsmålaren Victor Westerholms skärgårdsanknytning nu leder till en stor utställning med hans skärgårdsrelaterade verk sommaren 2017 i Skärgårdscentrum Korpoström. Utan folkligt engagemang hade inte heller den idén uppkommit.

Med tanke på inflyttningen som alla skärgårdsdelar längs vår kust behöver, är turismen också viktig i många avseenden. De som drömmer om att slå sig ner i skärgården på heltid sadlar ofta om från ett 8 till 16 arbete, och då är det naturligt att det man vill försörja sig med berör turismen, på ett eller annat sätt. Jag brukar fråga dem som flyttat in till skärgården, som jag råkar möta, varför de gjort just detta val, och i nästan alla fall handlar det om att personen eller familjen första gången kommit till skärgården som turist. De har fallit fullkomligt pladask inför människornas avslappnade livsstil och naturens skönhet. Några beslutar sig för att flytta genast, andra har velat och grubblat och drömt i 40 år. Också om den storslagna

© Håkan Eklund

naturen har en stor roll i sammanhanget, är det både för turister och inflyttare ändå människorna som är avgörande för om man återvänder eller vill flytta helt och hållet

Vi bör alltså se varenda turist som kommer emot i skärgården som en möjlig inflyttare. Och bete oss därefter.

Jag vill passa på att tacka alla som igen skickat texter och bilder till detta nummer, bl.a. deltagarna i fotokursen! Och jag vill önska alla läsare en skön sommar i vår unika skärgård. Ta väl hand om den och dig själv. ♦

Nina Söderlund, tf. redaktör

Skärgårdsäng på Holma, Kasnäs.
Foto: Leea Bäckman.

Dit stigen bär

TEXT: NINA SÖDERLUND

Att tala om en levande skärgård och inte nämna besöksnäringen går inte för sig. Men särskilt länge har det inte varit så.

Ännu när jag var barn på 1960-talet var det inte många som jobbade inom turismen, och skärgårdsbor såg ibland t.o.m. med ett visst förakt på både turister och sommargäster. En gemensam benämning för dessa grupper var ”svamphuggare” och det vara ganska klart att de inte var särskilt populära bland alla ortsbor. Man upplevde att de mest var i vägen i affärer och på färjor, de doftade parfym och hade fina kläder, talade en underlig form av svenska, särskilt de som var från Helsingfors. De ställde krav, vände och vred på paprikorna i affären och velade framför köttdisken (där man dåför-

tiden snabbt skulle säga hur många gram t.ex. lördagskorv man ville ha). De som seglade var också lite underliga, för i skärgården seglade nästan ingen då, alla hade motorbåt som behövde ta sig fram till sjöss.

Särskilt många gästhamnar fanns inte och absolut inga restauranger. Alkoholkulturen var som den var, dvs. man höll sig till starkvaror eftersom ingen orkade transportera vinflaskor långa vägar (och inte gillade man vin heller för den delen). Det var liksom alkoholhalten som var utslagsgivande, inte smaken på det man drack. På den tiden kunde också en och annan tillverka spriten själv, ett kunnande och en form av kulturhistoria som idag är närmast helt försvunnen.

Vi som varit med om det här är givetvis inte de bästa att driva skärgårdens utveckling framåt på den enda väg som verkar fungera idag: turismens breda väg. Besöksnäringen, som är en av de absolut mest växande branscherna i världen är ett måste att acceptera om man vill att också glesbygd och skärgård skall överleva. Men allt måste man inte acceptera och ju mera man försöker styra utvecklingen i en hållbar riktning desto mera har man att vinna i längden. Jag tror att många i min generation i dag ser på turismen med helt andra ögon än när vi var unga, och de flesta har ett arbete som på något sätt tangerar turismen. Direkt eller indirekt. Men det är förståeligt att det har tagit ganska lång tid att anpassa sig mentalt till att gästerna är välkomna och inte en belastning.

Man hör regelbundet sägas att turismen i skärgården inte alls har utvecklats så starkt som den borde, och att det är lång väg kvar till målet: massturism. Detta är ett påstående som får håret att resa sig på sannolikt nästan alla skärgårdsbor och många andra. Men vad är ens massturism? De flesta har upplevt det utomlands och få önskar ha sådant i sina hemknutar. Det närmaste man kommer massturism i vår skärgård är köerna till färjorna, midsommarfirandet och en buss full med kissnödiga resenärer. Det är nämligen inte många ställen i skärgården som har toalettkapacitet för större grupper, vilket kan leda till att tidtabeller förskjuts och maten hinner kallna. Småskalighet dominerar fortfarande, lyckligtvis, men det gör samtidigt att turismen som näring är mycket sårbar.

Turismen i Finland just nu

Enligt Visit Finlands färskaste rapport har turismens betydelse för Finlands samhällsekonomi hållit sig kring 2,5 procent av BNP under 2011–2014. År 2013 var den totala efterfrågan inom turismen värd 14,4 miljarder euro och förädlingsvärdet av turismen uppgick till 4,3 miljarder euro. Utländska turister svarade för mer än 30 procent av efterfrågan under 2013. År 2013 sysselsatte de olika sektorerna inom turismen sammanlagt 137 800 personer, dvs. 5,5 procent av samtliga sysselsatta. Av våra nationalparker och andra skyddsområden ligger flera vid kusten. Ändå är det fortfarande endast ca 7 % av alla turister som årligen besöker dessa fina områden, och man har insett att detta är en alldeles för låg procent. En stor orsak är förstås tillgängligheten, det tar rätt lång tid att röra sig över färjor och förbindelsebåtar eller med hyrda båtar. Det att också myndigheter och stora organisationer belägna i Helsingfors börjar inse att förbindelserna i skärgården måste utvecklas om man vill ha fler turister, är

ju en positiv möjlighet också för de fast bosatta. Men att det helt skulle ske på turismens villkor är ju inte vettigt, för då missar man de fast bosattas behov. Och utan fast bosättning och också fungerande tunga transporter drabbas den service som besökarna behöver.

Vandring i skärgård: en framtidssatsning

I mitten av juni nåddes vi av det glädjande beskedet att vandring i större organiserad skala äntligen kan bli något att satsa på från Åbo genom västra Åboland, Åland och vidare längs den svenska kusten upp mot Hudiksvall, där befintliga pilgrimsleder redan finns och utnyttjas.

Projektet ”Pilgrim på havet - St Olav Waterway” godkändes för finansiering av Central Baltic Programme. Projektet leds av Åbo Akademi (Centret för livslångt lärande), det har 7 övriga parter: Yrkehögskolan Novia, Pargas stad, Föreningen Franciskus på Kökar,

Sottunga kommun, Föreningen Pilgrimstid i Sverige, Östhammars kommun, Söderhamns kommun. Projektet har dessutom 4 stödjande parter: Nordiska Skärgårdssamarbetet, Hudiksvalls kommun, Gävle kommun och Jomala församling. Projektet pågår mellan 1.9 2016 och 30.11 2019.

Men vad handlar pilgrimsvandring och vandring överlag om idag? Rolf Enander har skrivit en fin bok om detta, låna den gärna. Här kommer ett litet urval text ur hans bok:

”Dagens pilgrimsvandringar i Västerlandet är till stor del ett välfärdsfenomen. Stressen på arbetet och under fritiden har klart accelererat. Utbrändhet är ett tungt samhällsproblem. Kostnaderna för samhället rör sig om miljarder. Skadorna för den som drabbas är ofta överskådliga. Botemedel är viktiga, det förebyggande än mer betydelsefullt. Behovet av tid att reflektera har aldrig varit större. Lovet till långsamheten ljuder allt högre och oftare. En månad eller två, kanske bara en vecka då och då,

till fots genom Europa, kan rädda människan från överprestationens gissel. När kommer den dag då läkare ordinerar en månads pilgrimsvandring i stället för psykofarmaka eller traditionell sjukskrivning? Vägen som rehabiliteringsinstrument? ”Han vilade i den raka vägens monotoni, skönjde bergen bortom slätten, piskades av regnet och såg skymningen falla under jakten på nattlogi. Han såg vidderna från bergets topp, han gick från flod till flod.”

Rolf Enander: Vägen till Santiago de Compostela (2000)

Målsättningen med projektet ”Pilgrim på havet” är att skapa en ny rutt (ca 625 km), en S:t Olavsled, från Åbo genom skärgården (också via ytterskärgården) och Åland till Hudiksvall, som skulle bindas samman med tidigare framtagna S:t Olavsleder i Sverige och Norge. Denna nya led skulle bli den första pilgrimsleden som också kan dras över vatten, den skulle därför vara unik i världen. Ett av projektets huvudmål

är att öka besökarnas antal under lågsäsong, dvs. från april – juni och augusti – oktober.

I projektet kartläggs historia, arkeologi och maritima färdvägar längs hela ruttan, noderna/besöksmålen som väljs ut, med koppling till medeltiden eller S:t Olof, märks ut och utrustas vid behov.

Utgångspunkten är att lederna märks ut huvudsakligen längs befintliga rutter (t.ex. stigar, cykelvägar) och till största delen redan befintlig service paketeras och anpassas för denna målgrupp. Nya rutter sjövägen för grupper planeras, bl.a. mellan Kökar och Sottunga (med storbåt). Attraktionerna paketeras och marknadsförs, med målet att locka nya besökare från närområdena och Europa.

Det kommer också att vara möjligt att röra sig längs flera av rutterna på annat sätt än genom att vandra: paddlande, seglande, ridande, cyklande och det är väsentligt att det finns alternativ både i fråga om rutter och servicenivå.

Längs hela leden kommer mindre informationscentra att finnas, var besökare med användning av ny teknik får information om hela leden (på svenska och engelska + förstås på finska i Finland).

Under projektets gång ansöks om certifiering av ruttan så att den kan bli en del av Culture Route of the European Council. Via kontakterna till från tidigare intresserade vandrare är det möjligt att marknadsföra denna nya led effektivt. För att förvalta och upprätthålla lederna efter projektet skapas föreningar i de olika regionerna (eller eventuellt en gemensam), som blir en del av den nordiska takorganisationen.

www.nordicpilgrim.nu
<http://www.culture-routes.net/routes/the-route-of-saint-olav-ways>

Samtidigt planeras andra S:t Olav -rutter (med annan finansiering) genom Finland från Åbo österut. Slutmålet är att binda samman leder så att man igen kan vandra från Novgorod till Nidaros (Trondheim) som för nästan 1000 år sedan!

Vilken Olav?

Olav Haraldsson föddes i Norge på 990-talet, blev kung för jämnt 1000 år sedan dvs. år 1015, avled 29 juli 1030, helgonförklarades redan året efter. Under medeltiden helgades nästan ett halvt tusen kyrkor över hela Nordeuropa åt Olof den helige, bl.a. Nagu kyrka och Jomala kyrka. Stora skaror av pilgrimer, särskilt från Norden, men också från andra länder, sökte sig till Olavs grav i Nidarosdomen i Trondheim.

Under 1980-talet ökade intresset för pilgrimsvandringar igen kraftigt i Europa och fortsätter att öka. Santiago de Compostela i Spanien är det kändaste exemplet med hundratusentals vandrare. Årligen ökar antalet vandrare i Norden längs befintliga pilgrimsleder med ca 20 %.

De flesta vandrare har i dag inte särskilt religiösa motiv, de flesta vandrar för att söka stillhet, andlighet eller helt enkelt för att förbättra sin kondition och njuta av naturen och historiska platser invid lederna.

Insatserna kring lederna har pågått i flera år och i Sverige och Norge finns i dag 5000 km pilgrimsleder. Nu är det dags att se vandrigen som en möjlighet också i skärgården!

Turismutbildningen på svenska

Det är givetvis viktigt för turismen vid våra kuster att det finns kunnigt folk att tillgå. Jag talade en stund med lektor Anna-Karin Abrahamsson på Yrkeshögskolan Novia om vilka förändringar utbildningen just nu står inför.

Novia erbjuder tradenomexamen med profilering i turism, och från och med hösten 2016 antar yrkeshögskolan inte restonomstuderande. Istället har tradenomutbildningen omarbetats så att studerande nu kan profilera sig inom tre områden: redovisning, marknadsföring och turism. Det tas in 60 sökande, oftast regionalt sett från hela kustområdet inklusive Åland. In-

läringen är projektbaserad teaminläring, så ta gärna kontakt med Anna-Karin (anna-karin.abrahamsson@novia.fi) om det finns konkreta mindre projekt ute i skärgården som de studerande kunde jobba med som en del av studierna! Turismprofileringen består av 45 studiepoäng + praktik och lärdomsprov. Inom profileringen erbjuds de studerande bl.a. följande studiehelheter: Regional och nationell turismutveckling, International Tourism Development, E-turism på turismdestinationer och Servicedesign och upplevelseproduktion.

Också Axxell erbjuder utbildning på svenska inom turismbranschen, den finns nu i Pargas men kommer att flytta till Åbo så småningom. Detta betyder att alla utbildning inom turism på svenska sker i Åbo, tidigare fanns det ju utbildningar också på andra orter. Vi får hoppas att studerande från hela kusten också i fortsättningen lockas till dessa utbildningar.

Föregångare behövs alltid

För att få lite perspektiv på skärgårdsturismen beslöt jag intervjua två verkliga föregångare: Mikael Smeds och Lotte Ölander-Smeds. De startade restaurangverksamhet i skärgården för nästan 30 år sedan, under en tid då det var väldigt ovanligt att överhuvudtaget äta ute. Att de dessutom grundade en fransk restaurang i skärgården var då så oerhört, att folk genast började vallfärda till L'Escale i Nagu. Succén var oväntad, inte i sin vildaste fantasi hade de väntat sig en sådan anstormning. Det nya var att komma till skärgården för att äta och dricka gott, i lugn och ro, till vita borddukar. Urvalet av viner var med dåtida mått mätt helt fantastiskt, även om de flesta kunder säkert aldrig hört talas om de flesta av dem (och kunde heller inte uttala dem). I dag är läget ett annat, många anser sig vara nästan experter på vin och några är det också.

På min fråga vad Mikael och Lotte anser om skärgårdsturismens framtid svarar de utan att tveka, att det ser ljus ut. Allt tyder på att besö-

karnas antal kommer att öka, men de som kommer blir allt mera krävande och vill ha en hög kvalitet på servicen. Vi behöver alltså allt fler som kan satsa på turism på heltid, professionella företagare som kan garantera en hög kvalitet.

L'Escale har under sina 30 säsonger haft besök av alla landets presidenter, några av dem många gånger. FN:s generalsekreterare gjorde ett besök för några år sedan, och otaliga är de människor på höga positioner i företagsvärlden och samhället som har som princip att besöka Nagu och L'Escale varenda sommar. Av besökarna under högsäsong talar omkring 20 % svenska, resten finska och andra språk.

Nu är barnen till dem som kom för 30 år sedan gäster i restaurangen (kanske redan med egna barn med), många vill ha exakt den mat som de alltid har ätit. Därför har menyn inte ändrats speciellt mycket, nostalgin är viktig. Men nu när en ny generation tar över, sonen Richard, kommer också nyheter att få plats. Dock utan

att nostalgin överges. Det påminner om det berömda Farmors café på Högsåra, där är det också nostalgin som står högt i kurs. Men viktigast av allt är nog helhetsupplevelsen: omgivningen, kvaliteten, servicen, utsikten, platsen.

Restaurang L'Escale är ett exempel på att något verkligen annorlunda kan bli ett begrepp och en stor framgång. I dag finns det 14 matställen i Nagu centrum sommartid nära hamnen, och flera av dem har öppet också på vintern. Men nog är det fortfarande lika svårt som förut att få det hela att ekonomiskt gå i hop med tanke på hur kort säsongen är. De flesta ställen i skärgården har problem med att hitta säsongarbetskraft och bostäder åt dem, och särskilt svår brist är det på kockar. De flesta kockar i vårt land utbildas för att jobba i storkök, och de små restaurangerna och matställena i skärgården har rätt annorlunda behov.

Det är säkert samma behov som finns överallt: gruppresor är välkomna för dem kan man pla-

nera allt för. Då får också kunderna det de vill och har beställt på förhand, gäller både mat, dryck och upplevelser. Också det faktum att augusti har blivit allt populärare som semester-månad borde märkas tydligare på något sätt. Hösten är ju varm och skön i skärgården, och det verkar som om den så länge omtalade säsongförlängningen sakta men säkert skulle börja gälla sensommar och förhöst. Själv tycker jag inget kan vinna över våren i skärgården, men det är kanske olika slags grupper som vill komma vid olika tider.

Fågelskådarna har ju hittat våren i skärgården, och nu börjar också paddlarnas antal öka, egentligen alla tider under året. Vinterpaddlandet är en mycket intressant ny form av njutning i en tid då hårda isvintrar blir allt ovanligare. De få gånger det blir isar som går att färdas på talas det alltid om att NU borde man få internationella gäster hit. Men det är verkligen inte lätt, tiden är så kort och man vet aldrig på förhand om isen håller i januari eller febru-

ari eller mars. Eller inte alls. Kunde turister utomlands intresserade av is och snö i skärgården använda samma metod som hängivna fågelskådare: så fort isen bär och förväntas hålla en vecka går det ett kort meddelande till världens alla hörn via smarttelefoner och sociala medier: **NU SKALL NI KOMMA HIT! GENAST!** ♦

Artikelförfattaren

Nina Söderlund, född och igen bosatt på ön Ramsö i norra Nagu. Projektkoordinator vid CLL. Ordförande för ledningsgruppen för Skärgårdsinstitutet vid Åbo Akademi. Medlem i Nationella skärgårdsdelegationen.

Adress: Hermistostigen 15, 21660 NAGU.
Tfn 050 527 8180.

E-post: nina.soderlund@abo.fi

Besöksnäringen i skärgården

TEXT: MATILDA ÅBERG

Morgondagens gäster

Nu är det den tiden på året igen. Det myllrar av liv i min hemby Nagu. Redan i april i samband med att de första tranorna landat på åkern, och ibland ännu tidigare, brukar även de första långväga gästerna på två ben och utan vingar dyka upp i Åbo skärgård. Sedan i maj kommer diverse arter i större grupper för att njuta av vårvarm skärgårdsnatur, och vila sig lite efter en lång vinter utomlands. I maj kan man förvisso även bonga några mera sällsynta internationella gäster på två ben som flyger fram längs landsvägarna på cykel. Men lika förvånad blir

jag varje år i juni över hur det plötsligt kryllar med folk ”på byn”. Och med byn menar jag Nagu centrum från Södra hamn till Norra. Fenomenet ”folk på byn” kan kanske jämföras med när vintern överraskar bilisterna varje höst. Alla berörda vet att det är att vänta. Men ingen vet exakt vilket datum det händer och atmosfären är så påtagligt annorlunda mitt i allt att man verkligen reagerar. På sätt eller annat.

Talib Rifal, generalsekreteraren för Världsturismorganisationen UNWTO, inledde ett intressant seminarium om ”Morgondagens turister” som jag och min kollega Linnea Ahlgrén

på Pargas stads turismavdelning bevittnade under årets mest betydelsefulla mötesplats inom besöksnäringen, nämligen ITB Turistmässan i Berlin

Rifal talade om det som stod honom närmast hjärtat. Nämligen dagens unga resenärer. Han sade inledningsvis att en av sju människor världen över reser utanför sitt eget lands gränser varje år. Att $\frac{1}{4}$ av alla världens turister är under 29 år. Och han förklarade vidare varför de är guld värda för nya, ännu ”upptäckta destinationer”. Dagens unga sätter enligt Rifal trenderna för morgondagens resenärer. Unga resenärer är mycket aktiva online och väl medvetna

om utbudet av destinationer, och de är nyfikna och äventyrslystna och de vågar pröva på sådant som ingen annan gjort. Unga vuxna som är nyfikna på nya kulturer och söker okända semester mål framför massturism, är enligt Rifal även ofta mer respektfulla eftersom de är väl medvetna om att de personligen själva även är ambassadörer för sin egen kultur.

Kultur är enligt mig, och kanske någon annan håller med mig, en samhällets grundpelare. Kultur är även en av de avgörande faktorerna för vart dagens unga vuxna turister styr kosan. Och en genomgående trend just nu världen

över är att man som turist gärna vill under skinnet på den lokala kulturen.

Vi använder i turismmarknadsföringen i sammanhanget gärna ordet "storytelling". Och med storytelling menar jag inte att vi som marknadsför vårt skärgårdsområde står på en resemässa och endast diktar upp en historia om hur fint vi har det, för att få gäster att komma och besöka vår skärgård. Med storytelling menas att våra gäster får ta del av det genuina historieberättandet i vår kultur. Att de får ta del av ett urval av lokala myter och sägner och personligheter som gör just vårt område så unikt. Inget nytt under solen i turismmarknadsföringen egentligen, men väldigt efterfrågat världen över just nu.

Min personliga teori varför storytelling är så intressant just nu, är att dagens resenärer inte behöver åka världen runt för att lära sig basfakta om ett land, i och med att det finns inter-

net. Men det som inte internet ännu (inte så vitt jag vet) kan förmedla, är de autentiska dofterna, smakerna och personliga möten människor emellan. Och just personliga möten i verkliga livet människor emellan uppskattas, tror jag, mera än någonsin just nu då det går så lätt att kommunicera trådlöst utan att befinna sig inom en armlängds avstånd. Och personliga möten människor emellan är utan tvekan någonting som får oss att må bra. Att någon vinkar åt mig på en datorskärm kan aldrig, enligt mig, bli samma sak, som att jag blir välkommen med ett varmt personligt handslag och ett leende som når ända fram till ögonen, medan doften av nyrökt abborre kittlar mig i näsan och vinden leker i mitt hår då jag stiger iland på en utskärsö. Unga besökare precis som jag själv, som spenderar mycket tid vid datorskärm eller smarttelefon vill, enligt mig, även idag kunna andas frisk luft och endast lyssna till tystnaden. Njuta av vackra landskap och smaka på lokala högkvalitativa råvaror.

Att uppleva med alla sinnen är någonting jag tror de flesta uppskattar och de allra flesta mår bra av. Att medan jag på Bornemanns Musteri i Kårlax i Pargas smuttar på ett glas äppelmust, får ta del av när *Tove och Gunnar* berättar om hur det kommer sig, att de bestämde sig för att hoppa av ekorrhjulet med att driva reklambyrå, och istället importera ett mobilt äppelmusteri. Hur de byggde ett brygghus på gården för att förutom att råpressa äppelmust, tillverka äppelbubbel och snart även äppelcider.

Helhetsupplevelser för alla sinnen skapar trevliga semesterminnen och lämnar spår. Det inspirerar och väcker känslor och beundran hos mig, och de ger mig positiva reseminnen som inte väger någonting i kappsäcken. Upplevelser som kan återberättas nästa gång jag träffar bekanta som undrar vad jag gjort på min senaste semester.

Herr Rifal från UNWHO påpekade i Berlin även bestämt, att den offentliga sektorn och den privata sektorn kunde samarbeta mera för att tillhandahålla så hög kvalitet på servicen som möjligt, för att attrahera dessa äventyrslystna unga vuxna. Eftersom de är morgondagens drömgäster för varje ny destination, och deras barn är våra gäster i framtiden.

Rifal gav även organisationer som Rotary International en stor fjäder i hatten för att de gör ett så utomordentligt kontinuerligt grundarbete i saken, genom att möjliggöra ett väl utvecklat utbytesprogram för unga världen över. Han menade att organisationer som Rotary International på så sätt bygger grunden för unga ambassadörers förståelse för andra kulturer utöver sin egen. Och jag kan personligen som f.d. utbyteselev i Australien genom Rotary i Nagu intyga att Rifal har alldeles rätt.

Fakta om ITB

ITB Berlin är den största internationella mötesplatsen för alla aktörer inom besöksnäringen i hela världen. På ITB Berlin år 2016 träffades 5 kontinenter, 187 länder, 10 000 utställare, 26 000 seminariedeltagare, 50 000 konsumenter, 120 000 inbjudna gäster på 160 000 kvadratmeter i Berlins enorma mässcentrum. Turistmässan ITB Berlin räknas omsätta affärer på 7 miljarder euro. På ITB både spanas och skapas trender inom turism. Här möter gigantiska återförsäljare mikrodestinationer, men även tvärtom. Här träffas nya samarbetspartners, men här underhålls även redan existerande partnerskap inom resebranschen. Här känner man pulsen på konkurrerande destinationer, och på ITB får man garanterat idéer till kommande marknadsföring av sin egen destination eller produkt som tangerar turism. Export och import inom besöksnäringen planeras, och alla stora internationella destinationer visar fram-

fötterna med att dominera hela, eller stor delar av mässhallarna. Även Finland är med, och har genom paraplyorganisationen Visit Finland varit storslaget med i många år. Det stora lockbetet i Finlandsmontern var i år hela den finländska kusten. Och även år 2017 kommer Finlands skärgård, från Kemi i norr till Kotka i sydost, att genom Visit Finlands spjutspetsprojekt "Merellinen saaristo" synas på ITB Berlin som en destinationshelhet vid namn Finnish Archipelago, Finlands Skärgård. För Pargas stads turismens är även med, i fint samarbete med Egentliga Finlands kustregions takorganisation och turistbyrån i Åbo, Visit Turku.

Skärgårdens Ringväg 20 år

Skärgårdens Ringväg är enligt mig en fantastisk minidestination i den stora destinationen Finlands skärgård. Att färdas med buss, bil, motorcykel, cykel eller varför inte till fots från ö till ö genom lummiga skärgårdsöar och över

11 broar och 9 färjor är speciellt. Skärgårdens Ringväg är ofta lockbetet som får folk, som vi på turismenheten i Pargas stad möter både på mässor och online via turismenhetens sociala medier, att stanna upp och verkligen överväga att styra kosan till skärgården, istället för att åka till Teneriffa eller Thailand.

Skärgårdens Ringväg, som mäter 250 km i sin helhet från Åbo till Åbo, var redan från det första året den öppnades 1996 en succé. Det är en landsvägsrutt som under juni, juli och augusti erbjuder en öluffarrundtur i Åbo skärgård även för semesterfirare som inte har tillgång till båt. Idén till Skärgårdens Ringväg kläcktes av *Niclas Gestranius*, turismchef i skärgårdsstaden Pargas. Ett EU-projekt finansierade marknadsföringen av ruten det första året och över 5000 personer åkte eller cyklade ringvägen redan då. Skärgårdens Ringväg blev år 2001 en officiell turistväg. Den går genom skärgårdsstaden Pargas alla gamla kommunområden: Pargas,

Nagu, Korpo, Houtskär och Iniö. Därtill samlar den skärgårdskommunerna Gustavs, Tövsala, Nådendal, St. Karins och knutpunkten Åbo till ett regionalt och geografiskt naturligt samarbete kring turismen.

1/3 av Skärgårdens Ringväg har cykelväg helt skild från körbanan, och säkerheten för lätt trafik längs Skärgårdens Ringväg förbättras varje år. Helt klart finns det alltid kvar att förbättra med tanke på alla trafikanters bästa, eftersom biltrafiken och den tunga trafiken årligen, och speciellt sommartid på sträckan Pargas - Nagu är livlig.

Men det mesta är relativt. Vi finländare upplever kanske oftare trafiken längs Skärgårdens Ringväg som livlig. Jag diskuterar väldigt mycket med skärgårdens nationella och internationella gäster då jag jobbar som informatör i informationspunkten i Nagu hamn under högsäsong. Där träffar jag besökare från alla

världens hörn. Redan under första veckan i juni i år har jag i infopunkten i Nagu hamn haft intressanta samtal med gäster från bl.a. Kalifornien, Berlin, Tammerfors och Japan. Och jag brukar passa på att modigt fråga speciellt utlänningar (efter att man först avverkat väder, vind och färjtids tabeller), för de första varifrån de kommer, och hur de hittat hit till skärgården. Men jag brukar även vara nyfiken på hur de upplever trafiken längs Ringvägen. Speciellt om de färdas med cykel. Finländare säger artigt att ”det har väl gått bra...” men många utlänningar tittar på mig med höjda ögonbryn och svarar ”vilken trafik?”, och berättar om cykelrutten de gjort i Mellaneuropa och i folktätare delar av världen som går tätt invid stora motorvägar och varit smalare än de vägar vi har.

Finländare däremot säger att de gärna väljer att antingen inte cykla rutten som helhet med mindre barn, eller om de har mindre barn, ha

en inkvartering i skärgården som bas och sedan göra kortare rutter med barnen i cykelkärra, och på mindre vägar som har mindre trafik. Men det är klart att jag inte har frågat alla som cyklat rutten, utan endast gjort stickprov. Men responsen har varit mycket enhetlig från alla dem jag diskuterat med.

Men i de mera ingående diskussionerna med våra gäster har det nog understrukits att det kunde finnas utrymme för en hel del förbättringar. Speciellt vad beträffar cykelvägen på sträckan Pargas – Nagu. Vilket får mig att våga mig på att ställa en öppen undran här i sammanhanget: hur många tjänstemän (förutom vi som jobbar på turismenheten för Pargas stad), beslutsfattare eller politiker i Egentliga Finland, vars arbete tangerar vägunderhåll och trafikfrågor och därigenom ekonomisk tillväxt, kan med handen på hjärtat säga att de personligen cyklat Skärgårdens Ringväg hela vägen,

eller i varje fall sträckan Pargas - Nagu under juli månad?

Det är ju ingen hemlighet att diverse kommunala sektorer kämpar med budget och reformer. Och en asfalterad och från körbanan separat cykelväg är kanske inte det första man prioriterar skattepengar på i första hand, i jämförelse med att skolor i skärgårdsregionen hotas av nedläggningar och åldringsvården nästan vänder på blöjorna för att spara. Men jag i min unga naivitet ser väl mera en asfalterad cykelväg längs hela Skärgårdens Ringväg som delvis ett ansvarstagande, men framförallt en direkt investering i säkerhet och trivsel för en fullt fungerande turismprodukt, som hämtar sköna pengar till regionens invånare och företagare, som i sin tur betalar skatt.

Skärgårdens Ringväg har enligt en Pro gradu av *Riina-Mari Lundman* med titeln ”Saariston Rengastien sosioekonomiset vaikutukset Varsi-

nais-Suomen saaristokunnissa” under Skärgårdens Ringvägs första 10 år (1996-2006) hämtat 19,7 miljoner euro till Egentliga Finland, och då främst till skärgårdsregionens företagare. Vidare skriver Lundman att destinationen under de första 10 åren skapat fler än 100 årsverken i anknytning till den. Uppgifterna i Lundmans arbete baserar sig bland annat på Statistikcentralens uppgifter om vilken sorts resenärer som rört sig här och hur mycket pengar per dygn Ringvägens cyklister, bilister och målgrupper gör av med. Nu har det gått ytterligare 10 år sedan 2006. Skärgårdens Ringvägs besökarantal är i dag inte obetydliga: över 20 000 resenärer per år, och därtill har kommit den populära ruten Lilla Ringvägen i och med förbindelsen Nagu – Sjalö – Rimito, som per sommar i sig omsätter ytterligare över 20 000 resenärer.

Har vi verkligen råd att inte prioritera en cykelväg undrar jag? Kunde vi hitta en budget-

kreativ lösning? Måste en cykelväg t.ex. gå precis fast i eller bredvid vägen, och skapas av tonvis med grus, sprängning och dyra maskiner. Kan inte en cykelväg Ringvägen runt, liksom hyresstugorna på Havsvidden på Åland, byggas mer över berg? På pelare bultade i berget? Som spångar av trä över myrmarkerna i övriga delar av Finland, fast bredare? Som långa träbroar på pålar? Nu har jag ingen teknisk erfarenhet i brobygge, men som utbildad formgivare tänker jag att det alltid måste finnas ett fiffigare sätt än det nuvarande. Ett sätt att bygga som passar vår unika region. Kunde vi införa mer kreativitet för att höja säkerheten, skapa arbetstillfällen i regionen och förbättra utgångsläget för alla som berörs av en från körbanan separat cykelväg runt Skärgårdens Ringväg? Kreativitet som lockar flera cykelturister för fortsatt utveckling av hållbar turism hela regionen?

Hållbar turism stöder bevarandet av ett kulturarv

Hållbar turism är enligt mig att bjuda in besökare till skärgården som inte bara klampar in och tar för givet att skärgårdsborna skall passa upp dem enligt minsta fingervisning. För mig är hållbar turism en process, där de gäster som inbjuds som verkligen kan tänkas uppskatta och respektera det kulturarv vi har här i skärgården, erbjuds ett spektrum av högkvalitativ service som resulterar i mänskliga möten och utbyte av upplevelser. Och att denna process i sin tur resulterar i möjlighet för oss skärgårdsbor som bor året runt här i skärgården att bo kvar, och initiativrika inflyttare och potentiella företagare att flytta hit. Att vara turistföretagare i skärgården är enligt mig ett sätt att trygga sin utkomst och samtidigt upprätthålla en livsstil och ett kulturarv. Det är absolut inte det enda, och absolut inte det enda rätta sättet.

Moderna spår av traditionell skärgårdskultur på Utö. Foto: Nina Söderlund

Men det är som jag ser det, idag ett alternativ med fina framtidsutsikter.

Att satsa på att bli attraktiv för gäster speciellt från utlandet, som rör sig runt Skärgårdens Ringväg är idag en investering. Intressant vore även att som turismföretagare nischa sig snävt in på exempelvis cyklister. Och bara för att nämna ett konkret exempel, i Europa och USA finns temaenligt inredda cykelcaféer, eller speciella ”servicepunkter” där man kan serva både sig själv och cykeln.

Skärgårdens Ringväg har under 20 år nu varit en gemensam nämnare för många av besökarna i Åbo skärgård, det är en destination i sig vars synlighet och marknadsföring i huvudsak och oavbrutet administreras av turismenheten i Pargas stad. Men framförallt är turistvägen en regional tillgång och ett varumärke som inte ägs i sin helhet av någon personligen, och som även i framtiden bör kunna användas tryggt

och säkert av, och ge mervärde åt alla som tangeras av den. Skärgårdens Ringväg gör utan tvekan Skärgårdensstadens Pargas och Åbo skärgård till ett av de intressantaste besöksmålen i Finland. Och som destination väcker den även stadigt stigande intresse på den internationella turismmarknaden. På Trip Advisor under namnet The Archipelago Trail rankas den för närvarande som nummer 13 av 59 saker att göra i Åbo med omnejd, och har i skrivande stund även en nätt liten samling med internationella rekommendationer och tips för resenärer.

Då jag 2009 övergick från att tänka marknadsföring i print genom reklambyrå, till marknadsföring inom besöksnäringen i skärgården, pratades det ibland fortfarande lite lågt ”på byn” varför turismenheten i Pargas stad kastar bort pengar på marknadsföring till cyklister? För cyklister ”är ju bara ungdomar utan reskassa som sover i eget tält och skitar ner”. Det antogs att de inte köper bensin och inte använ-

der någon service! Nu hör jag ofta Pargas Stads turistföretagare högt säga att ”Vi tar gärna emot cyklister, för de är alltid hungriga och trötta, så de uppskattar vår skärgårdsmat. Och de sover gärna bekvämt, och bokar dessutom gärna extra service som t.ex. bastu. Idag hör jag ”på byn” tyvärr liknande förutfattade meningar om husbilar och husvagnar och deras förare.

Båda grupperna resenärer spenderar enligt Statistikcentralen, beroende på nationalitet, i snitt flera hundra euro per dygn per person då de reser. De använder sig gärna av ett urval av tjänster som caféer, restauranger, matbutiker, souvenirbutiker och verkstäder. Och mycket mycket annat.

Cyklar gör dessutom många människor i alla åldrar världen över, i grupp, i par eller ensam. Men majoriteten av skärgårdens gäster som i dag rör sig med en husbil är förutom barnfamiljer, ofta en väldigt för destinationen attraktiv målgrupp, som i internationella turismsammanhang går under benämningen DINK. DINK står som förkortning för Double Income No Kids. Det vill säga ett köpstarkt par där båda jobbar fulltid och lyfter lön, och inte har barn att försörja eller vars barn blivit så gamla att de inte längre bor hemma. Målgruppen DINK vill på sina semestrar njuta av fina vyer och möten mellan människor och uppleva spännande kulturer. De lyxar gärna till det med restaurangbesök eller frossar i lokala godsaker från torg och matbutiker, som de tillreder på den medhavda grillen. De planerar ofta efter vädret eftersom de har sin övernattnings med sig, och de stannar därför ofta gärna flera dagar om de trivs någonstans. Det här kan jag skriva under efter att under sommaren ha pratat med hundratalet glada och förväntansfulla medelålders husbilsägare av diverse nationaliteter, som styrt ut i skärgården och undrar vad allt de kan uppleva på vägen, vilka restauranger jag rekommenderar, och var de kunde parkera för natten utan att bli bortkörda.

Men vad gör vi i skärgården idag för att få husbilsägare att trivas och stanna? Och vad är det egentligen som får dem att trivas och stanna? Vad det gäller service för våra husbils- och husvagnsgäster, står både vi inom den kommunala och den privata sektorn inför en stor utmaning. Och samtidigt ges igen en möjlighet att satsa på ytterligare ekonomisk utveckling. Efterfrågan av service för husbilar och vagnar finns i regionen, och den verkar öka för varje år. Kunde vi göra mer än det vi gör idag?

Skärgården – en internationell mötesplats

Skärgården har länge varit en internationell mötesplats. På bronsåldern drevs handel med sydöstra delar av Östersjön, Ryssland, Mellan-europa och Skandinavien. Havet gör skärgården lika tillgänglig som det gör den otillgänglig. Och spännande nog är både tillgängligheten och otillgängligheten en tillgång ur turismperspektiv.

Jag hör varje år diskuteras i media och bland turistföretagare att säsongen är för kort för att man skulle kunna leva på den. Skolornas sommarlov borde förlängas för att det skall gå runt. Och det skulle garanterat hjälpa en del. Men jag hör och ser även att de företagare som erbjuder husrum och som redan satsat några år på internationell marknadsföring och har öppet året runt, upplever ökad efterfrågan på övernattningsredan i januari, och att de har övernattningsgäster långt in i oktober och november och december.

Den magiska formeln som förvandlar turismen till ekonomisk välfärd, är att den service som erbjuds av företagare i besöksnäringen omvandlas till inkomster och framförallt vinst. Och här befinner vi i skärgården oss enligt mig på god väg, men fortfarande faktiskt ännu endast i barnaskor.

Många finländare känner till Finlands skärgård, och har sedan barnsben seglat eller har stuga, eller har bekanta som haft båt eller har stuga. Och det är förvisso den stadiga grundstenen till allt som vi kan kalla turism idag i skärgården.

De flesta av våra gäster i Åbo skärgård (86%) är finländare, och resten internationella gäster. Jag som dagligen jobbar med att inspirera och informera potentiella kommande gäster om, och berätta om vår unika skärgårdsregion även i utlandet främst via sociala medier (under Varumärket @VisitArchipelago och med hashtaggen #VisitArchipelago på Facebook, Instagram och Twitter), ser klart att Finlands skärgård är för majoriteten av världen utanför Finlands gränser en helt okänd och ännu oupptäckt destination.

I Finland bor lite över 5 miljoner människor. Men endast ett stenkast från oss ("om man e en jäkel på att kasta sten") i vårt grannland Sverige

bor ca 8 miljoner till. Kastar vi lite längre som till Tyskland hittar vi över 80 miljoner. Och en av 7 av alla dessa miljoner reser enligt Mr Rifal på UNWHO utanför sitt eget lands gränser varje år.

Innan de bokar sina biljetter surfar de på nätet och pratar med grannen och släkten och vännerna då de funderar vart de skall åka på semester för att få uppleva något vackert och unikt. De vill komma bort från de andra miljonerna människor i sin vardag. Andas ren luft, lyssna på tystnaden, se solen gå upp och ned i horisonten, äta god mat, få personlig service, uppleva spännande kultur (jämfört med deras egen). Inom trygga ramar.

Och här sitter vi. I världens vackraste skärgård. Med en fungerande infrastruktur. Med horisont åt alla håll man ser. Med flest soltimmar i Finland. Med tusen historier att berätta och den godaste lokalproducerade maten man kan tänka sig runt knuten. Vi har enligt mig alla

Foto: Instagrammare
@Diggy3625

förutsättningar för en längre turistsäsong i skärgården, men vi måste lyfta blickarna från vår egen farstu och nu kika lite längre bort i horisonten.

Jag efterlyser därför mera samarbete mellan regionens näringsidkare för större helhetsprodukter, som är lättare för internationella slutkunder eller utländska researrangörer att köpa. Därtill flera kreativa turismföretagssatsningar i otippade riktningar, var och en på sitt eget sätt. Ett lysande aktuellt exempel är det unika galleriet ArtBank Finland, mitt i Pargas centrum.

Men framförallt önskar jag att vi skärivor gemensamt kunde uppmuntra nästa turismföretagargeneration att stanna eller återvända. För att värna om och upprätthålla de traditioner som hör skärgården till och som gjort skärgården till det den är idag.

Turism. En dyr hobby och påtvingad livsstil, eller en lönsam näring?

Enligt Världsturismorganisationen UNWTOs hemsida är turism ett ekonomiskt, och ett socialt fenomen. Turism är en näringsgren i full utveckling och har blivit en av de snabbast växande ekonomiska sektorerna världen över. Dagens besöksnäring kopplar till direkt och positiv utveckling, och har därför blivit en nyckelfråga för socio-ekonomisk framgång för hela regioner. Men balansgång mellan respekt för traditioner och kreativt nyskapande för ekonomisk utveckling i skärgården är en intressant diskussion som kontinuerligt bör fortsätta.

Som Nagufödd och utflyttare, sedan sommarboare i först 3 års tid, och nu efter 16 år annanstans i världen, tillbakaflyttad till Nagu, ser jag rätt tydligt att all näring i skärgården idag på sätt eller annat är beroende eller berörs av varandra. Och alla behövs! Men framförallt efterlyser jag just nu den äldre generationens godkännande och stöd till livskraftiga modiga

unga turismföretagare. Både de som är födda i skärgården och de som är inflyttade.

Jag blir lite nedslagen då jag ibland hör personer som inte själva är turistföretagare i skärgården, och tyvärr även ibland företagare inom besöksnäringen, slänga ur sig: ”Att driva ett företag inom besöksnäringen i skärgården är som att ha en dyr hobby - som blir en livsstil” eller ”Att driva turismverksamhet i skärgården är något man gör på sidan om sitt riktiga jobb.”

Jag skulle dock av hela mitt hjärta önska att unga entreprenörer inte fortsättningsvis skulle bli itutade av äldre generationer att turism är någonting man gör med vänstra handen, för att det inte är ekonomiskt bärande året runt. För att det inte är ett hederligt yrke som att vara banktjänsteman eller plöja åkern eller skura däck på en tonfiskpräm i Medelhavet varannan vecka.

En eloge till den äldre generationen som sitter på en livstid av erfarenheter, och som värnar om och upprätthåller traditioner och genuin skärgårdskultur, både inomskärs och i utskären. Men till er som inte ser skillnad mellan att värna om och upprätthålla, och att tjurskalligt vara rädda för all förändring vill jag påminna om en fysikens grundlag. Den grundlag som diverse av mina fysiklärare alltid varit rätt eniga om. Att allting ända in till minsta molekyl är i rörelse, och förändras till form och konsistens med tiden och beroende på omgivningen. Det är helt naturligt. Det är så världen snurrar. Och det gäller även och kanske speciellt inom besöksnäringen i skärgården. Besöksnäringen i skärgården skall inte, om ni frågar mig vara som ”förr i tiden”. Tekniken utvecklas, förbindelser omformas och även förutsättningarna att syssla med näring i skärgården förändras. Efterfrågan förändras, människors beteendemönster och världsläget förändras ständigt. Alla dessa förändringar är inte av ondo utan skapar däremot enligt mig ofta tvärtom nya möjligheter. Inte minst inom besöksnäringen i skärgården.

Besöksnäringen i skärgården

Förändringar skapar också ett ansvar, att ibland med den nya teknikens hjälp och med nya beteendemönster (efterfrågan) värna om vårt kulturarv i skärgården. Men, om det inte stannar en enda modig käft kvar i en traditionell skärgårdsby för att värna om och upprätthålla kulturarvet, därför att en vågad satsning inom besöksnäringen sågas som helt orealistisk av en äldre generation med förklaringen ”Nej det där försökte jag för 30 år sedan och det funkade inte”. Ja då är det inte att värna om, utan endast att vara rädd för förändring.

Om inte skeppet kan komma till havet, måste havet komma till skeppet!

Jag återgår till mitt sommarkontor vid informationspunkten i Nagu hamn. En skärgårdshamn som under högsäsong har runt 4000 dagsturister. Och per säsong ca 9000 båtgäster. Över 5000 fordon färdas längs den väldigt populära rutten Lilla Ringvägen Nagu – Sjalö – Hanka (Rimito).

Nagu har en av Finlands populäraste gästhamnar. Och man frågar sig hur det kommer sig att så många människor hittar just till Nagu hamn? Och varifrån de kommer? Har de som flyttfåglarna en instinkt att styra kosan mot eller genom Finlands skärgård och Nagu en viss tid på året? Eller råkade de kanske bara köra vilse och hamna här?

Någon enstaka med riktigt god tur kanske har tappat bort sig ända ut i skärgården. Men Nagu hamn i dag är ett resultat av för det första ypperligt geografiskt läge, då gästhamnen är en för väder skyddad knutpunkt för flera större korsande farleder mellan Kimitoön, Åbo, Gustavs, Åland, ytterskärgården och bortom den även Estland. Och inte att förglömma Stockholm och Gotland.

För det andra är hamnen en produkt av en satsning på mångårig marknadsföring och utveckling. Satsningen gjordes i tiderna på beslutfat-

tarnivå, kombinerad med en medveten strävan efter ett kvalitativt servicespektra och personligt bemötande. Det är alltså ingen slump att våra inhemska gäster och speciellt båtgästerna känner väl till just Nagu, men det är heller ingen slump att vi just nu har en ständigt ökande ström av internationella gäster i hela skärgårdsregionen. Det kallas kort och gott för resultatet av mångårig marknadsföring.

Jag får i mitt arbete i infopunkten i Nagu hamn årligen (eftersom jag är nyfiken av min natur), höra många historier om hur våra internationella gäster hittat hit till skärgården. Till de mera speciella historierna hör det australiensiska paret som läst en roman som utspelade sig i Finlands skärgård och sedan dess drömt om att resa till öarna vid Finlands kust. Eller ”Damen med fisken”, kvinnan från New York som sett skådespelaren *Alistair Logan* cykla Skärgårdens Ringväg i en video på YouTube.

Hon begeistrades av hur Logan stannat till och köpt en rökt fisk från *Börjes fiskbod* i Nagu hamn, och hur han sedan ätit fisken ugnsvarm direkt med fingrarna ur smörpappret på en bänk i hamnen. Varpå hon ringt till sin väninna i Shanghai och sagt att ”Nu vet hon precis vart de skall åka på nästa gemensamma semester! Jo till den lilla ön Nagu i Finland! Där skall vi hitta Börje som säljer rökt fisk i gästhamnen och köpa en fisk och äta den med fingrarna direkt ur paketet!” Lyckan var stor då väninnorna bokade sina flyg och kört till Nagu och hittat Börje vid sin fiskbod i Nagu hamn och exalterat berättat hur de hittat dit, och hur fantastiskt det var att han verkligen fanns i verkligheten.

Väninnorna köpte nöjda sin fisk och åt den direkt ur paketet, och de bjöd även i sin tur in Börje att besöka New York.

Detta får mig att dra paralleller till Tove Janssons muminäventyr ”Mumin till havs” som jag som barn i smyg lyssnade till på LP-skiva på min storasysters skivspelare då hon inte var hemma. Med *Lasse Pöystis* trygga berättarröst

Foto: Instagrammare
@julia_kivela

som Tooticki som på lugn och bestämd finlandssvenska konstaterade ”Näh, om inte skeppet kan komma till havet - måste havet komma till skeppet!”, då muminfamiliens nybyggda skepp ”Havsorkestern” inte gick att rubba då de skulle sjösätta henne. Det var totalt omöjligt. Men Tooticki som fick en kreativ idé, gick och väckte upp dronten Edvard (som är den störste som finns, näst efter sin bror) och bad honom bada i stora floden istället för i havet, för att på så sätt åstadkomma en enorm flodvåg som skulle ta skeppet med sig ut till havs. Och Tootickis plan lyckades. Såklart.

Det går inte heller att exportera destination Finlands skärgård som en materiell produkt i en skokartong till våra utländska gäster, för att sedan packas upp och användas var de än befinner sig. Men vi på Pargas stads turismenhet strävar ständigt, med de resurser vi har, efter att i gott samarbete med Visit Finland, Visit Turku, närliggande skärgårdskommuner och våra

turismföretagare och övriga näringar i regionen, skapa vågor av positiva intryck. Detta sker i praktiken så att vi tar emot och visar runt inbjudna internationella gäster såsom resebloggare, press, media, reseguide författare och researrangörer för att visa upp det bästa vi har. För att lyssna på skärgårdshistorier och ge våra nyckelgäster tillfälle att uppleva tystnaden och naturen, skaka hand med skärgårdsbor öga mot öga och här på plats be dem smaka på skärgårdens läckerheter. Och på internet och sociala medier sedan dela dessa gästers dokumentation och upplevelser. Detta för att ge kommande turister en känsla av hur fint vi har det i den finländska skärgården. Året om!

Det är en del detaljer som skall klaffa innan den magiska formeln som förvandlar turism till ekonomisk välfärd börjar ge resultat. Men alla förutsättningar finns enligt mig. Turismen i skärgården idag är enligt mig absolut inget nödvändigt ont som man måste göra som

Foto: Instagrammare @julia_kivela

Foto: Instagrammare Taipale Brothers
@dansmoe @eljackson

Besöksnäringen i skärgården

Matilda med facebooktummar. Foto Niclas Gestranus

komplement och med vänstra handen vid sidan av sitt riktiga jobb, bara för att man vill bo kvar i eller flytta till skärgården. Men det krävs enligt mig mera kreativt samarbete bland lokala företagare som erbjuder kompletterande service för varandras verksamheter, men även budgetsatsningar för att marknadsföra sig på den internationella marknaden, kanske genom att ta emot de internationella gäster som är nyfikna och sprider budet vidare. Detta förutsatt att företagssatsningen hela tiden, året runt även håller jämn och god kvalitet, så att det goda ryktet sprider sig online och att upplevelsen sedan även motsvarar förväntningarna då nya gäster anländer. På så vis fortsätter positiva vågor av information om vår skärgård att sprida sig världen över på internet, och vid nästa släkträff eller bland grannar och vänner till väninnor som gillar att äta rökt fisk direkt ur paketet på en li-

ten ö i Finlands skärgård. För på så vis hittar nya gäster hit och gamla återvänder.

Det gigantiska intresset från utlandet för destination Finlands skärgård som resmål gör att jag inte har några som helst tvivel på att det i framtiden går att livnära sig året runt på turismservice i skärgården. Stugor i Åbo skärgård med ”året runt standard” och alla bekvämligheter inomhus har redan belägg för hela året. Våra få men personliga skärgårdshotell upplever nu att säsongen börjar redan i januari, istället för först i juni då de finländska skolbarnen kastar böckerna i knuten för 2,5 månader. Så påståendet att man inte skulle kunna livnära sig året runt på turismen i skärgården idag är enligt mig en förlegad dänga, som gärna får krypa tillbaka till det 1900-tal den kom från. ♦

Artikelförfattaren

Matilda Åberg

Sedan 1999 var min melodi formgivning, marknadsföring och layout. År 2009 började jag jobba för Pargas stad med internationell marknadsföring inom turism i det gemensamma projektet ”Branding Scandinavian Islands” tillsammans med Åland och Stockholms skärgård.

Idag jobbar jag som turismutvecklare med skapandet av traditionellt tryckt marknadsföringsmaterial för turismenheten, annonsframställning även med turistinformation online, närvaro på mässor och försäljningsdagar och med planerande och utförande av internationella PR besök. Sociala medier kombinerat med marknadsföring intresserar mig, och jag har haft äran att få vara med och introducera Sociala medier som marknadsföringskanaler på turismenheten för Pargas stad.

Idag administrerar jag huvudsakligen de officiella kanalerna @VisitArchipelago och @SaaristonRengastie på Facebook, men även på Instagram och Twitter, där jag året runt försöker inspirera våra kommande gäster och turismföretagare. Men även för att känna pulsen på konsumentbeteende och känna efter vart vi är på väg i morgondagens marknadsföring inom besöksnäringen. Hur fungerar morgondagens gäster? Hur når man dem online på en nivå där mötet känns personligt och engagerat? Hur når de oss? Ser de Finlands skärgård överhuvudtaget på sina smartphones, tabletter och datorer? Vad är det vi som destination skärgården erbjuder som våra gäster reagerar på?
E-post: matilda.berg@pargas.fi
www.saaristo.org

Turismutveckling i Kvarken

TEXT: KENTH NEDERGÅRD

Kvarkens skärgård utnämndes till världsarv vid UNESCOs årliga konferens den 16 juli 2006. Den finländska skärgården medtogs som en utvidgning av världsarvet Höga Kusten i Sverige, som infogades på UNESCOs världsarvslista redan år 2000.

Världsarvet Kvarkens skärgård är ett omfattande område, totalt cirka 194 400 ha stort. Den största delen, cirka 85 %, består av vattenområden. Skärgården består av uppskattningsvis 5 600 öar och holmar. Området sträcker sig över delar av fem kommuner och städer: Vasa, Korsholm, Vörå, Malax och Korsnäs. Inom området bor cirka 2100 personer, i huvudsak i Korsholms kommun. I Korsnäs, Malax och Vörå finns världsarvsområdena belägna i de yttre skärgårdsområdena, där ingen fast bosättning finns.

Skärgårdsområdena i Kvarken har länge varit attraktiva områden för fritidsbebyggelse och även för småskalig skärgårdsturism. När Replotbron togs i bruk i augusti 1997 förväntades en större ström av besökare till området och de första nysatsningarna på service för turister gjordes. Tyvärr uteblev skarorna och utvecklingen fortsatte i liten skala. Finlands inträde i EU innebar nya finansieringskällor för satsningar på småskalig turism i glesbygden och nya företag såg dagens ljus i skärgårdsområdena.

När Kvarkens skärgård 2006 utsågs till världsarv var tongångarna försiktigare och satsning-

arna mer moderata. Besökartrenden har dock varit försiktigt positiv och utvecklingen sker i samråd med besökarmängden.

Redan 2006, när beskedet om att världsarvsutnämningen var aktuell, beslöt Forststyrelsen och världsarvskommunerna att ta vara på de möjligheterna som en världsarvsstatus kan medföra. Det första utvecklingsprojektet ”Kompetenshöjning i Kvarkens skärgård” startades för att börja informera om världsarvet bland skärgårdens aktörer och även förbereda besöksnäringen för de kommande världsarvs-turisterna.

Norr om Valsörarna i skymningen
© Kvarkenrådet/Patricia Rodas

Redan från början var utvecklingen inriktad på att se till att besökarna får riktig och aktuell information. Som en av de första strategiska åtgärderna genomfördes en fortbildning för "världsarvs guider". Hösten 2006 inleddes ett fortbildningsprogram för natur-, vildmarks-, och turistguider med inriktning på världsarvet. 25 personer antogs och 12 personer kunde våren 2007 börja titulera sig "världsarvs guider". År 2014 genomfördes en ny fortbildningskurs och 12 nya "världsarvs guider" kunde certifieras hösten 2014.

Under de tio år som gått som världsarv har otaliga projekt genomförts för att utveckla världsarvet Kvarkens skärgård. Projekten har haft olika inriktningar med satsningar på infrastruktur, information, företagsutveckling och samarbete.

Samarbetet med Höga Kusten har burit frukt genom flera Interreg-projekt, som främst har försökt förbättra kunskapsutbytet mellan de två världsarvsområdena på Höga Kusten i Sverige och Kvarkens skärgård i Finland. Ett digt utbildningsmaterial har tagits fram för att kunna användas i undervisningen om vår gemensamma historia. Materialet hittas bland annat på världsarvets hemsida <http://www.kvarken.fi/skolan-och-varldsarvet/> och får fritt laddas ner för användning i undervisningen.

En av grundpelarna för skötseln av ett världsarv är att skapa ett gott samarbete mellan de olika aktörerna på området. Forststyrelsen utsågs till förvaltare av vårt världsarvsområde. Men eftersom största delarna av de markområden, som finns inom området, är i privat ägo, behövdes ett organ där representanter för hela

området kan samverka. 2006 tillsattes den första Världsarvsdelegationen, ett organ som sammanför myndigheter, kommuner, markägare, invånare och andra intressegrupper för att diskutera och komma överens om angelägna frågor för det gemensamma världsarvet.

Världsarvsdelegationen utarbetade den första visionen för världsarvet "Kvarkens skärgård är ett välkänt världsarv med ett unikt geologiskt landskap, som erbjuder en attraktiv miljö för invånare och genuina upplevelser för besökare". Redan från början gjordes således en överenskommelse om att världsarvet ska vara någonting, som ska uppmärksammas samt såväl trygga invånarnas status som locka besökare till området.

Utgående från visionen utarbetade världsarvsdelegationen 2009 den första Förvaltnings- och utvecklingsplanen med åtgärdsprogram. Planen omfattade sammanlagt 91 åtgärder som skulle genomföras för att främja världsarvsområdets utveckling fram till år 2020. I planen ingick ett kapitel med åtgärder som uttryckligen riktade sig till besöksnäringen, men inom alla sektorer fanns åtgärder, som strävade till att göra världsarvet mer känt och öka kunskapen, förbättra tillgängligheten och förbättra samarbetet mellan de olika aktörerna.

2008 gjordes de första regelrätta besökar- och företagsundersökningarna i Kvarkens skärgård av Forststyrelsen. På basen av undersökningen uppgjordes den första naturturismplanen år 2011. Naturturismplanen presenterar nuläget gällande besöksnäringen i området och listar de viktigaste åtgärdshelheterna. I utvecklings-

arbetet är hållbar turism nyckelordet. Utvecklingen ska ske på ett hållbart sätt så att naturvärdena bevaras, kunskapen ökas, den lokala sysselsättningen förbättras och lokalsamhället skall bli mera trivsamt. Samarbetet med Höga Kusten borde förbättras.

I uppdateringen av förvaltningsplanen, som gjordes 2014, framlyftes de sexton viktigaste konkreta åtgärderna för att utveckla turismen i världsarvsområdet. Åtgärderna skall vara genomförda senast 2016, när världsarvet fyller 10 år.

Besökarantalet i världsarvet Kvarkens skärgård är svårt att beräkna, eftersom området är vidsträckt, besöksmålen är många och av olika karaktär. Forststyrelsen har uppgjort en beräkningsgrund, enligt vilket besökarantalet i Finlands nationalparker och naturområden beräknas. Enligt beräkningsmodellen var det uppskattade besökarantalet år 2015 i världsarvet Kvarkens skärgård cirka 354 000, en klar ökning från året innan. Världsarvets besökare genererade ca 5 miljoner euro till den lokala ekonomin och gav en sysselsättningseffekt på 47 årsverken. Besökarantalet ligger ännu på en hanterbar nivå och risken för överexploatering liten. Området är vidsträckt och genom satsningar på infrastruktur och ändamålsenlig information, kan besökarna styras till önskade besöksmål. Naturskyddade områden besöks enbart i enlighet med gällande bestämmelser och det finns tillräckligt med utrymme att utveckla vid sidan av dessa.

Det strategiskt viktigaste besöksmålet har blivit Svedjehamn i Björköby. Svedjehamn är det område där man tydligast kan ta del av de unika de Geer-moränerna, istidens spår och det ständigt föränderliga landskapet. 2010 byggdes utkikstornet Saltkaret och det har visat sig vara en lyckad satsning för besöksnäringen. Skärgårdens vandringsleder lockar även besökare nästan året runt. Valsörarna och Mickelsörarna i yttre skärgården är maritima besöksmål för båtburna resenärer, men det ordnas även tidtabellsenliga kryssningar sommartid för den individuella turisten.

Övriga viktiga besöksmål är Terranova – Kvarkens Naturcentrum, som ligger i anslutning till Österbottens museum i Vasa och som är öppet året runt. Replotbron – Finlands längsta bro – är den naturliga porten till världsarvet, som fortfarande attraherar besökare. Invid Replotbron planeras ett nytt besökscentrum ”Världsarvsporten”, som skall ge besökarna information om världsarvet som begrepp, tipsa om besök i hela skärgården och kanske inspirera till ytterligare resor i världsarvets tecken.

Efter att ha genomfört ett flertal utvecklingsprojekt, grundade Forststyrelsen och världsarvskommunerna år 2011 en gemensam förening ”Världsarvet i Kvarken r.f.” för att på permanent basis ta hand om informationen och marknadsföringen. Föreningens första verksamhetsledare anställdes 2012.

Samarbetet med den regionala turistorganisationen Vasaregionens Turism Ab har stärkts och världsarvet Kvarkens skärgård lyfts fram som en av tre viktiga orsaker att besöka Vasaregionen. Speciellt bland de internationella gästerna märks ett ökande intresse för världsarvsområdet.

Samarbetet med lokala företag, som erbjuder tjänster i världsarvet eller med världsarvsanknytning, utvecklas hela tiden. Nya aktörer har etablerat sig genom åren, men verksamheten bedrivs fortsättningsvis i liten skala. Företagen kan anhålla om att få använda världsarvslogon på sina produkter för att på det sättet stärka världsarvets varumärke, men också visa att de beaktar världsarvets värderingar.

Utvecklingsarbetet har genomgående skett ur lokalt perspektiv. Inget har kommit gratis, men statusen har gjort det möjligt att få tilläggsresurser till området via statsbudgeten och olika EU-program. Takten har än så länge varit moderat, men i takt med det ökande intresset för området och de lokalt begränsade resurserna, kunde det nu vara läge för någon större aktör att etablera sig för att ge besöksnäringen en rejäl skjuts framåt. Fler högkvalitativa övernattningsmöjligheter är det som krävs för att få besökarna att stanna längre i området, ta del av de tjänster som erbjuds och bidra till utvecklingen av den lokala ekonomin. ♦

Artikelförfattaren

Kenth Nedergård,

verksamhetsledare för Världsarvet i Kvarken r.f. sedan 1.1.2015, arbetat i flertalet utvecklingsprojekt kring världsarvet sedan 2006, arbetat som projektledare för olika utvecklingsprojekt för landsbygdsturism i Österbotten sedan 1998, ekonomie magister från Svenska Handelshögskolan i Vasa.

Världsarvet i Kvarken r.f.
Adress: Rewell Center 223,
65100 VASA
Tel: +358 (0)50 3466 200

www.kvarken.fi
www.merenkurkku.fi
www.kvarkenworldheritage.fi
www.facebook.com/merenkurkku
E-post: kenth.nedergard@kvarken.fi

Finns det något unikt med Skärgårdshavet?

TEXT: PIA PROST

Klichén "vår unika skärgård" har sagts både en och annan gång om Skärgårdshavet. Den används särskilt ofta inom turism och marknadsföring. Men många börjar flacka med blicken om man frågar vad klyschan egentligen innebär. Ur ett europeiskt eller till och med ett globalt perspektiv - vad är verkligen unikt med skärgården i sydvästra Finland?

Kanske är den inte så unik överhuvudtaget?

Vy från Hangö vattentorn.
Foto: Viveka Rabehl.

Skärgårdshavet i ett nötskal

Skärgårdshavet ligger inom triangeln Mariehamn, Nystad och Hangö. Den totala ytan är 8300 km², varav 2000 km² är land. Av de 30 kommuner som ligger inom Skärgårdshavet är Pargas den största till ytan (land + vatten). Antalet bofasta på öarna är ungefär 60 000 – av dem bor 27 000 på Åland. Invånarna på många öar mångdubblas under sommaren.

Unicitet

Vad definierar en plats som är unik? *Ed McMahon*, professor vid Urban Land Institute i Washington DC, anser att platsen är mer än bara en prick på en karta. Det är de visuella, kulturella, sociala och miljömässiga egenskaperna som skiljer en plats från en annan. Att vara annorlunda på ett bra sätt - att vara unik - kan ge en plats en stor ekonomisk fördel.

Folk betalar för att se platser som de inte har sett förut. Samhällen som kan skilja sig från mängden har därför en stor konkurrensfördel.

Vad gör då Skärgårdshavet unikt i jämförelse med andra liknande skärgårdsområden i världen? Nedan följer några förslag – jag välkomnar gärna flera!

1. Ö-densitet

Problemet med att räkna öar handlar inte om plats, utan om definition (Royle 2001). Det exakta antalet öar på ett område beror på hur man definierar begreppet "ö" – ska man räkna allt från grund som kikar upp över vattenytan till hela kontinenter? Detsamma gäller ordet skärgård – behövs det tre, 30 eller 300 öar för de ska anses utgöra en skärgård? Eftersom detta kan diskuteras i all oändlighet, tar vi oss istället en titt på de fakta som finns att tillgå:

Åbo och Ålands skärgårdar innehåller mest öar och skär inom ett begränsat område i världen (Granö et al. 1999). Enligt Skärgårdsdelegationen är antalet större öar på mer än 1 km² i Skärgårdshavet, inklusive Åland 257, medan antalet mindre öar över 0,5 hektar är cirka 17 700. Om även mindre skär räknas, ligger uppskattningarna i litteraturen kring 40 000–50 000 öar. Som jämförelse är antalet öar i Kanadas arktiska skärgård dryga 36 500, medan mängden öar i Stockholms skärgård är något mindre än 29 000, enligt Sveriges Statistiska centralbyrå.

Så hör upp, alla PR-proffs: skärgården i sydvästra Finland är den ö-tätaste skärgården i världen! Den är inte störst, varken till ytan eller till befolkningens mängd (definitivt inte). Men flest öar, det har vi.

2. Det omfattande nätverket av färjtrafik

För att upprätthålla en tillräcklig servicenivå för både öbor och besökare, krävs en stor mängd färjor och båtar. De gula färjorna, som är en del av vägnätet, trafikerar allt från smala sund till överfarter med krävande sjögång. På Finnferries hemsida kan man läsa att det kortaste färjpasset på 169 meter finns i Kivimo i Houtskär, medan det längsta är en 9,5 kilometers rutt från Korpo till Houtskär. Förbindelsebåtarna transporterar passagerare och gods mellan öarna i skärgården - den längsta ruten är sträckan till Utö, som räcker fyra timmar. Endast i staden Pargas är antalet gula färjor 21 och förbindelsebåtar 14.

Det som är unikt i europeiskt perspektiv är att alla färjor i Finland är gratis. Så länge det nu varar.

3. Skolan på Utö

Utö skola grundades 1884 som den första skolan i kommunen Korpo. Orsaken var att lotsverket började förutsätta läs- och skrivkunnet av blivande lotsar. Därför beslöt familjer på Utö och Jurmo att starta en egen skola, för att garantera att lotsyrket skulle kunna gå vidare inom släkten. Idag har Utös skola, belägen 27 sjömil från Nagu fastland, undervisning i årskurserna 1-6. Undervisningsspråket är finska. Nätanslutningen i skolan på Utö är en av de snabbaste och mest moderna i landet, vilket gör kontakterna till grundskolan på Korpo enklare.

En skola ”mitt i havet” med en handfull elever är något som alltid väcker positiv uppmärksamhet utomlands, och är unikt på sitt sätt.

4. Unescos biosfärområde

Skärgårdshavets biosfärområde, som grundades 1994, är ett av få biosfärområden i världen som belägna i skärgårdsmiljö. De tre andra är Blekinge i Sverige, Bijagos i Västafrika och Cat ba i Vietnam.

5. En tillgänglig vildmark

Mänsklig aktivitet syns i största delen av skärgården, men de mest avlägsna områdena i yterskärgården kan främst kategoriseras som vildmark. En turist behöver inte beställa ett flygplan för att röra sig i skärgården, utan man kan helt förlita sig på kollektivtrafik för att ta sig hela vägen till Utö. Den norra delen av Östersjön har inget tidvatten och mobiltelefonnätet fungerar ganska bra - man har även tillgång till internet i stora delar av skärgården.

Sommarö Rosala.
Foto: Leea Bäckman.

6. Tvillingar

Frekvensen av tvillingfödslar varierar mellan olika befolkningsgrupper. Det högsta antalet tvillingfödslar bland kaukasiska populationer (dit vi alltså hör) har registrerats i den åländska och åboländska skärgården (Lummaa et al 1998). Tendensen för icke-identiska tvillingfödslar är delvis ärftlig, och de nödvändiga generna är vanliga i skärgården. Under 1700- och 1800-talet var andelen tvillingfödslar i skärgården större än på något annat håll i Europa. Skillnaden till det finska fastlandet var väldigt stor. Orsaken tros vara fisket. Fisk är en utmärkt källa till protein och omättat fett, tillgänglig även när skörden misslyckades.

Följande unika faktorer delas av andra länder runt Östersjön:

7. Ett hav av bräckt vatten

Östersjön är ett innanhav med bräckt vatten och utgör jordens största brackvattensbassäng. Salthalten i Skärgårdshavet varierar mellan 5,5 - 6,5 promille. Faunan och florin i Östersjön är en blandning av salt- och sötvattensarter. I Östersjön kan man hitta arter som klassas som istidsrelikter, såsom ishavsgråsuggan, även kallad spånakärring (*Saduria entomon*).

8. Skeppsvrak

Den svårnavigerade skärgården har orsakat otaliga förlisningar under århundradenas lopp. Vraken kan bevaras under långa tidsperioder, eftersom Östersjöns låga salthalt förhindrar uppkomsten av skeppsmask, *Teredo navalis*. Enligt *Tapani Tuovinen*, expert på kustarkeologi, är åldersfördelningen bland vraken är inte så unik. Det finns endast enstaka medeltida

vrak - de flesta är från 1800- och 1900-talen - men det att vraken bevarats så väl gör att de som helhet utgör ett slags nordisk kulturskatt.

9. Säkerhet, öppenhet och allemansrätt

Säkerheten och öppenheten i skärgården kan vara mycket exotisk för någon från Singapore eller Mombasa. Invånarna i området upplever en hög grad av känsla av säkerhet, i kombination med en låg grad av rädsla för brott (Mallén 2005). Allemansrätten ger tillgång till allmän och privatägd mark för rekreation och motion.

Denna text skrevs som ett delarbete inom kursen *How to read an island* inom ämnet Regional planering på Högskolan på Åland. ♦

Referenser

Granö, Olavi, Roto, Markku & Laurila, Leena (1999). Environment and land use in the shore zone of the coast of Finland. Publicationes Instituti Geographici Universitatis Turkuensis N:o 160. Turku, Turun yliopisto.

Lummaa, Virpi, Haukioja, Erkki, Lemmetyinen, Risto & Pikkola, Mirja (1998). Natural selection on human twinning, *Nature* 394, 533-534.

Mallén, Agneta (2005). Trygghet i skärgårdsmiljö – en studie om rädsla för brott i Åboland. Lund dissertations in Sociology 66, Lunds universitet.

Royle, Stephen (2001). A geography of islands: small island insularity. Routledge, London.

Artikelförfattaren

Pia Prost, FM, aktiv inom byaverksamheten.

E-post: prost.pia@gmail.com
tfn 050-3381710

Utflyktsbåten MS Söderskär rundar fyren med samma namn långt ute i Finska viken. Foto: Pörtö Line.

Söderskärs fyr

TEXT: THURE MALMBERG

Söderskär skall skötas som en internationell kulturskatt

Pörtö och Söderskär i Borgå yttre skärgård hör ihop. Den här historiska sanningen har under senaste år fått en helt ny dimension, när EW Finland Oy med dotterbolaget Pörtö Line först byggt upp reguljär förbindelsetrafik i Borgå och Sibbo skärgårdar och sedan säkrat tillgången till Söderskärs fyr med omnejd.

Fyren som når fyrtio meter över havsytan är släckt sedan länge. Modernare navigationsmedel har på många håll gjort de klassiska fyrarna överflödiga.

När Sjöfartsstyrelsen lämnade Söderskär förföll både byggnader och fyrtorn sakta. Under en tid kämpade en företagare med att både försöka hålla fyrbyggnaden vid liv och driva en besöksverksamhet. Utan starka ekonomiska muskler kan sådant bli övermäktigt på en utskärsklipa, där storm och väder dikterar villkoren.

Utsikten från lanterninen över Bastulandet och omgivande skär är väl värd klättringen 40 meter upp i fyrtornet. Foto: Thure Malmberg.

EW Finland Oy i Borgå är ett internationellt bemanningsföretag för industri och sjöfart med starka rötter just på Pörtö ca 17 n.m. öster om Helsingfors. I fjol kunde företaget både ta över ansvaret för fyren med anslutande hus och samtidigt båttrafiken sommartid från både Nordsjö (Solviken) i Helsingfors och Kalkstrand i Sibbo.

Emotionella band

Det är ingen hemlighet att en av de drivande krafterna bakom EW Finland är ekon.dr. *Hans Jonasson*, barnfödd på Pörtö med förfäder som

i generationer tillbaka tjänat som lotsar på Söderskär.

När vårt lotsverk förryskades 1912 lämnade alla finländska lotsar Söderskär i protest. På Pörtö några sjömil inåt land fanns både land och nya möjligheter till utkomst. Jonassons bytte skepnad från statliga lotsar till privata företagare i båtbyggarbranschen, något tre framgångsrika varv på Pörtö och grannön Bodö vittnar om än i dag.

Under en period på 1990-talet då Nordic Jet Line med Hans Jonasson som en av de drivande

Till Gvernör
med underlyggande

Till Tjenstgörande
Kjömanske Skeppare
annat att ha ^{tidigt} på
sin Helsingfors till kommande
lastad på W. H. Jerns & Söners
god. Uret ytterom Söderskär
på den Klafis Sönder Jerns
att något drifin kunnat be
Hörst på något kunnat rådda
den vid dagningen af
Söderskär.

af den Skjæbetskommissionen
remission.

Acte af Acte

af den
København har herunder
forordnet
denne Mand på Atervej
Kasperich med en mindre
Kaper
af Befattning forlied i en nå-
delagtig ofersættelse. Der
holde sig på forlorad Ater-
vejs af Befattningen som med
sig i Klippen, derfra de fj-
hændede af Lotsar fra
den 25. Okt. 1892

krafterna i bolaget byggde upp snabbåtstrafiken mellan Helsingfors och Tallinn studerade han samtidigt vid Svenska handelshögskolan och doktorerade på rekordtid. Då knöt han också viktiga kontakter både till de internationella grupperingarna bakom Nordic Jet Line och den estniska arbetsmarknaden. I dag är den trafiken till Tallinn ett minne blott, men kunnandet och erfarenheterna har omsatts i bl.a. just EW Finland.

Hela tiden fanns hemön kvar i bilden, och när ett nät av reguljär förbindelsetrafik i Borgå och Sibbo skärgård sedan byggdes upp var det med Pörtö Line i centrum. Den trafiken året runt har på bara ett par år vuxit på ett sätt man inte kunnat förstå sig och under 2015 noterades 15 000 passagerare i Borgå och 6 000 passagerare i Sibbo. Öarna här är bilfria, men en viss fraktrafik finns.

Ett logiskt nästa steg var fyrön Söderskär, som nu med byggnader och anläggningar arrenderats av Forststyrelsen på upp till 40 år. Fyrmästarens stuga har renoverats, och öarna städats. Rappningen på fyrtornet var skadad och har under våren förnyats. Nya bryggor har byggts, och här har man haft tur: långa perioder med tillräckligt lugnt väder har gjort att man under 2015 och 2016 kunnat transportera ut både byggmaterial och hantverkare utan större problem.

Internationell kulturskatt

Visionerna är klara: Söderskär skall vara öppet för alla när häckningstiden är över. Det betyder

att den reguljära båttrafiken inleds först 15 juni och sedan pågår till 31 augusti. Däremellan kan charterturer med vissa restriktioner för landstigningen göras enligt överenskommelse. Genomgående gäller dock förbehåll för vädret: Söderskär ligger längst ut i Finska viken i ett förrådskt grundfyllt område, som innan fyren byggdes räknade många skeppsbrott.

Pörtö Line har monopol på den här trafiken, och sätter in sin båt m.s. Söderskär, som tidigare under andra namn gjort utflykter i både Helsingfors och Sibbo skärgårdar. Båten har uppgraderats till trafikområde II vilket innebär ökad säkerhetsutrustning jämfört med vad som krävs i kusttrafiken mellan Helsingfors och Borgå.

En viss servering planeras ombord på båten, men på fyrön blir det varken café eller någon form av övernattningsservice. Besöken i reguljär trafik begränsas till ca 100 minuter per anlop, tillräckligt för en promenad över hängbron till grannön Bastulandet och en klättring i själva fyrtornet med fantastisk utsikt som belöning.

På Pörtö Line är man väl medveten om vilken kulturskatt Söderskärs fyr är och går in för att värna om fyren, som är den enda i sitt slag i Helsingforsregionen. Bolaget räknar med ett betydande internationellt intresse från bl.a. Japan – där Tove Janssons skärgårdsvärld fascinerat tusentals beundrare – och Kina. Rätt skött skall Söderskär bli ett framgångskoncept, säger man. ♦

Artikelförfattaren

Thure Malmberg är journalist.

Tfn +358 405 93 6269

e-post: thuremalmberg@yahoo.com

Gåvoprenumeration

På tidskriften Skärgård

Till _____

Från _____

www.skargard.fi

Skärgård

Tidskriften Skärgård är en identitetsbärande tidskrift för alla med intresse för kustland och skärgård, den enda i sitt slag i världen. Tidskriften dokumenterar ett viktigt kulturarv och den är betydelsefull för den vanliga läsaren med intresse för skärgårdsfrågor. Skärgård utges sedan 1978 av Skärgårdsinstitutet vid Åbo Akademi (SIÅA) och tidskriften presenterar aktuell skärgårdsforskning och diskussion kring frågor som berör skärgården främst i Finland, men ibland också i andra länder.

www.skargard.fi

Framtidens skärgårdsskolor

TEXT: AMANDA OCH ALEXANDRA ENBERG

Den 16 februari i år höll Nordiska Skärgårdssamarbetet ett seminarium i Stockholm med temat "Framtidens skärgårdsskolor". Det var ett seminarium där politiker, lärare och skolförvaltningen samlades för att byta erfarenheter och idéer. Nordiska skärgårdssamarbetet grundades 1978 och är i första hand ett myndighetssamarbete mellan Finland, Sverige och Åland.

På seminariet diskuterades funktioner som behövs i skärgården för en gynnsam utveckling. Vilka förutsättningar finns och vilka är de stora utmaningarna? Är det samma utmaningar man ställs inför i Finland, Sverige och på Åland? Och hur bemöts dessa utmaningar i respektive länder? När man talar om en hållbar skärgård avses ofta en hållbar miljö och ett friskt hav. Men en hållbar skärgård är så mycket mera än så – det är även invånarna, servicen, förbindelser, företagare och utveckling. Den bakomliggande stora frågan kunde helt enkelt sammanfattas till hur vi skall få folk att stanna kvar i skärgården och på små orter?

Värmdö

Seminariets övergripande tema var dagens skärgårdsskolor och hur dessa bemött utmaningarna på vägen. *Lena Möllersten* som är rektor vid Värmdö skärgårdsskolor berättade om förutsättningarna att driva en skola i Stockholms skärgård. Värmdö kommun har omkring 40 000 invånare. Kommunens största skola med 360 elever ligger på Värmdö, som har broförbindelse till fastlandet och ligger på pendlingsavstånd till Stockholm. Kommunens övriga skolor är desto mindre, med större geografiskt avstånd till fastlandet och färre förbindelser. Som rektor för samtliga skolor ansvarar *Lena Möllersten* för skolskjutsar för både elever och lärare och berättar att hon måste utgå ifrån att ”ingenting är omöjligt”. Hon påpekar även att möjligheterna för skärgårdsskolorna är bra och att det finns en stark politisk vilja i kommunerna att bevara skärgårdsskolorna. Framför allt betonar *Lena Möllersten* de unika möjligheterna som skärgårdsskolor erbjuder – naturen, miljön och gemenskapen, som ger barnen minnen för livet. Hon känner starkt för att så länge man har en positiv inställning kan man lösa det mesta på praktisk väg, t.ex. utmaningarna med transporter, lärarbehörighet, rekrytering och utveckling av teknik. Landshövdingen i Stockholms län, *Chris Heister*, biföll *Lena Möllerstens* inställning och underströk vikten av kommunsamarbete över kommungränser och en konstruktiv approach till utmaningarna.

Åland

Liknande inställning finns på Åland. Åland har 29 000 invånare, 16 kommuner och 22 grundskolor. Ålands landskapsregerings utbildningspolitiska program från år 2015 beskriver mål och insatser ”för att uppnå en hållbar, flexibel, digital, jämlik och jämställd, entreprenörsnärlig och integrerad skola och utbildning”. Den minsta skolan har 3 elever och avstånden mellan skärgårdsskolorna kan vara långa. *Andreas Wiklund*, överinspektör vid Ålands landskapsregering, berättade att man har börjat diskutera ett ökat samarbete kommunerna emellan istället för att minska på antalet skolor. *Kaj Törnroos*, bildningschef i Kumlinge kommun, konstaterar att de flesta fasta förbindelser ”leder till Mariehamn” varför man istället bör satsa på andra kommunikationer. På Åland har frågan om skärgårdsskolorna en annan klang. Istället för att fråga sig ifall en skola på 3 elever bör bevaras, ställs frågan hur undervisningen kunde utvecklas på distans utan att eleverna behöver vara i samma klassrum? Under 2016 skall projektet ”En flexibel grundskola i skärgårdsmiljöer” påbörjas. Projektet går ut på att en del lärare undervisar på distans, samt på att utveckla metodiken med distansundervisning och hur den kan hjälpa att minska avståndet mellan småskolorna.

Distansundervisning

Kicki Hammarlund, IT-pedagog och *Bo Gidlöf*, bygdelärare i Björkö-Arholma skola i Norrtälje kommun, har kunnat lyfta fram lyckade resultat med distansundervisning. Enligt dem har lärandet inte med bygden att göra och de presenterade vad de kallar det "gränslösa klassrummet" i form av undervisningsfilmer och Skype. Det virtuella samarbetet har redan involverat flera än 20 skolor över landsgränserna. Skolorna kan också använda sig av digitala bibliotek. De ansåg att hembygdskänslan är viktig och att de unga skall kunna vara stolta över sin hembygd. De, liksom alla under seminariet, uttryckte en förhoppning om att en vilja att flytta tillbaka skulle uppstå. Detta hänger samman med en önskan om att det även i framtiden skall finnas fungerande skärgårdsskolor.

I samband med att de olika möjligheterna till distansundervisning presenterades diskuterades också en annan aspekt i sammanhanget: hur påverkas barnen och undervisningens kvalitet av fjärrundervisning? Frågan är mångtydig och har flera svar, ändå bör vi inte glömma bort att det också ofta är barnen som efterlyser flera klasskamrater och större skolgemenskap. Till detta kan alternativ med en skoldag i veckan på fastlandet för gemensamma undervisningstillfällen utgöra en lösning, men av vikt är att ta i beaktande barnens röst.

Hur påverkas barnen av skolnedläggningar?

Det samma gäller frågan om skolnedläggningar. Då vi växte upp gick vi en småskola i Dragsfjärd, Ytterkulla. När vi reflekterar över vår egen skolgång hade vi endast positiva minnen och en känsla av trygghet och ömhet från vår lågstadietid. För några år sedan lades flera småskolor ner på Kimitoön, bland dem vår före detta lågstadieskola. Magdalena Cedering, som är forskare vid Uppsala universitet, har noggrannare studerat hur barns vardagsliv påverkas av skolnedläggningar. Hon påpekade att man sällan forskat närmare i hur barns vardagsliv påverkas vid skolnedläggningar.

Hennes forskningsområde var i Östergötlands län i Ydre kommun, där det tidigare fanns fyra skolor. Det argument som mest frekvent används gällande skolreducering är den kommunala ekonomin och ett sviktande elevunderlag. Om man har minskande elevantal och stigande lokalkostnad per elev ökar med andra ord risken för skolnedläggning. Även kvalitetsaspekten är ett förekommande argument. Det är ofta missvisande då likhetstecken används mellan antalet elever i skolan och likvärdig utbildning eller social utveckling och kompetens. I verkligheten spelar många fler faktorer in.

Magdalena Cederings resultat baserar sig på intervjuer av barnen och kartmaterial. Barnen

utgick från sin skolbyggnad och sedan ritade barnen in det som de upplevde som viktigt i deras vardag. Sedan placerade de ut sina upplevelser på olika orter. Barnen ritade in det som var nära på platser som var känslomässigt nära dem – skolan, skolvägen, hobbyn och de platser de åkte förbi med skolskjutsen. Det främmande och som barnen upplevde på avstånd visade sig vara det som förändrats, eller ett ställe de inte kände till så bra. Till sist fick barnen rita in tumme upp och en tumme ner på kartan.

Resultatet visade att barn som börjat i en annan skola efter nedläggningen upplevde att avstånden minskat och man hade hittat nya kompisar. De sociala förändringarna då man flyttar till en större skola gör däremot att elever leker mera med jämnåriga på rasterna, eftersom barnen delas in i större grupper och har raster på olika tider. I mindre skolor leker alla åldersgrupper mera tillsammans. Det påverkar även barnens fritid. Barnen slutar till exempel att umgås över åldersgrupperna också på fritiden, vilket inte kommer fram i skoldebatterna. De längre skolskjutsarna gör att barnen blir tröttare, vilket i sin tur leder till sämre koncentrationsförmåga, färre möjligheter till olika hobbyn och socialt umgänge. Barnen berättade att de trivs med flera klasskompisar i skolan, men att de lider av oljudet med flera elever i klassrummet. Vad Cedering framför allt vill lyfta fram är att barnen som sist och slutligen påverkas av förändringen då skolor läggs ner, olyckligtvis nog ofta exkluderas ur debatten och informationstillfällena.

Skolnedläggningar påverkar lokalsamhället

Ordföranden för organisationen ”Hela Sverige skall leva” Åse Classon, fortsatte diskussionen om skolnedläggningar. ”Hela Sverige skall leva” är en riksorganisation som arbetar för lokal utveckling och grundades för 25 år sedan. Redan då kände man av den starka urbaniseringen som ledde till att många kommuner mötte nya problem och utmaningar. Organisationen är opolitisk och företräder 5 000 utvecklingsgrupper och 50 medlemsorganisationer.

I sin presentation utgick hon från sin egen hemkommun Kalix, Båtkärnsnäs. År 2002 blev hennes barndomsskola indragningshotad och vid kommunalvalet röstade 53 % av byborna på det parti som förespråkade bevarandet av småskolorna. Ändå kom nedläggningshotet för 5 av skolorna i kommunen snart därefter och bara ett år efter valet var barndomsskolan nedlagd.

En av de viktigaste aspekterna Åse Classon tar upp är betoningen på även de andra frågorna som är sammankopplade med skärgårdsskolornas framtid, som dittills under seminariet endast kort nämnts. Dessa frågor är bland annat näringslivs-, bredbands-, integrations- och servicefrågor, eller snarare avsaknaden av service. Tillsammans påverkar de lokalsamhällena, de minskar invånarantalet, till och med på regional nivå.

Det finns inte mycket konkret forskning om vad som sker i ett lokalsamhälle då skolor blir nedlagda och sambanden med argument för varför skolorna bör läggas ner. Fram till året då byskolan i Åse Classons hemby lades ner var elevantalet i bygden stabilt under alla år, omkring 70 barn i dagis- och mellanstadieålder. Det stabila elevantalet kunde snabbt motbevisa argumentet om ekonomisk vinning på en nedläggning och då tog kommunen istället till kvalitetsargumentet. Förespråkarna för nedläggningen argumenterade för att barnen i småskolor inte har samma valmöjligheter som andra elever i större skolor. Som en följd av skolnedläggningen flyttade många familjer till större orter, för att bo närmare skolan. Strax efter skolnedläggningen år 2003 hade så många barnfamiljer flyttat bort från byn att man dessutom var tvungen att stänga dagiset. År 2012 hade byn halverat sin befolkning till 270 invånare, hela kommunen hade krympt och hela länet hade minskat motsvarande 2 kommuners storlek under åren 2000-2010. Åse Classon påpekar att detta ingalunda endast gäller hennes hemkommun, utan detta snarare är ett mönster som följer då skolornas antal minskar och nivån på servicen sjunker.

En bra skola är avgörande för ett fungerande samhälle, men det är inte endast och ensamt en skärgårdsskola som säkrar framtiden för en hållbar skärgård. Vi talar om att säkra skärgårdsskolornas framtid, men får inte glömma att vi också måste säkra möjligheterna att livnära sig i skärgården. Utan företagsamhet, service och arbetsmöjligheter kan barnfamiljerna inte flytta tillbaka eller stanna kvar på små or-

ter, men de kan inte heller flytta tillbaka eller stanna ifall det inte finns en skola för deras barn att gå i. Det är i denna helhet de riktiga utmaningarna ligger.

Expertnätverk

Seminarier avrundades med en presentation från Finland. *Carola Wiik*, projektkoordinator och *Andreas Sundstedt*, IT-pedagog presenterade "Expertnätverket i Svenskfinland". Projektet erbjuder och skapar en databas och ett nätverk av experter, som kan bidra till undervisning. Detta lärmiljöprojekt är finansierat av Utbildningsstyrelsen och har pågått i 3 år. Projektägare är Kronoby kommun och totalt är 20 gymnasieskolor registrerade i nätverket. Motsvarande nätverk finns även sedan tidigare på finska. Projektets syfte är att rekrytera experter från olika ämnesområden och arbetsfält för att delta i detta nätverk genom virtuella presentationer och konferenser. Bland annat hölls en virtuell konferens tillsammans med 3 skolor som samtidigt kunde diskutera med riksdagskandidater i samband med riksdagsvalet våren 2015.

Fördelarna är att nätverket kan erbjuda mera special- och fördjupade kunskaper i olika ämnesområden som inte kan uppnås från skolan. Nätverket kan förstås även nyttjas för helt praktiska orsaker som för att undvika resor. Samtidigt är det en marknadsföringsmöjlighet att presentera olika yrken och studieplatser samt en möjlighet till kontakt med arbetslivet.

Ökade möjligheter och utveckling av virtuella alternativ till undervisning och fjärrundervisning är en pågående diskussion inom skolväsendet. IT-möjligheter är även av avgörande roll för småskolor och skärgårdsskolor. Målsättningen i framtiden är att utveckla ett nätverk av skolor som skulle stöda varandra i arbetet att ta fram nya pedagogiska metoder kopplade till IT och utveckla och stärka skolans roll i samhället. Vi skulle gärna ha sett motsvarande presentationer från Finland som från Sverige och Åland, för att kunna jämföra de utmaningar vi i Finland möts av med liknande i Sverige och på Åland. Under seminariets gång uppfattade vi att Sverige och Åland för

tillfället är mer progressiva och positivt inställda till att lösa de praktiska utmaningarna med småskolor än Finland är, där trenden på många ställen i glesbygden har varit att slå samman skolor i snabbare takt.

Det enda vi kan vara säkra på är att dessa utmaningar bäst kan mötas genom långsiktiga lösningar och strategier, som inte bara är lönsamma för skolornas framtid utan för skärgården och för små orter i allmänhet. De fina exemplen på samarbete som redan finns visar att vi är på god väg och att intresset för och beslutssamheten över att övervinna dessa utmaningar finns. ♦

Artikelförfattare

Vi är hemma från Högsåra där vi sommartid också jobbar på familjens cafe, Farmors Café. Alexandra studerar konstvetenskap vid ÅA och Amanda har studerat statskunskap, också vid ÅA.

Alexandra Enberg, 0505213457
alexandra.enberg@abo.fi
Amanda Enberg, 0505647039
amanda.enberg@abo.fi

Aktuellt från Skärgårdshavets biosfärområde

TEXT: JULIA SCHEININ

Kustens Mat – nytt regionöverskridande mathantverksprojekt

Mathantverk passar mycket väl in i den känsliga kust- och skärgårdsmiljön, där man behöver näringsgrenar som kan vara småskaliga men ändå lönsamma. Mathantverk betyder hantverksmässig förädling av livsmedel. Förädlingsstättet är varsamt, och förädlingen sker oftast på den egna gården. På detta vis får man fram kvalitetsprodukter med smak och identitet som inte storindustrin kan erbjuda. I Finland tar man delvis modell av Eldrimners koncept. Eldrimner är Sveriges nationella kunskapscentrum för mathantverk. Allt sedan projektet Mathantverk i Finland tog slut vintern 2014 har vi, alltså olika organisationer i Svenskfinland, arbetat för en fortsättning. Målsättningen har varit klar – vi vill sprida konceptet vidare i Finland, utbilda nya mathantverkare samt stöda och vidareutbilda ”färdiga” mathantverkare. Nu har arbetet burit frukt, och det regionöverskridande projektet *Kustens Mat* har dragit igång. Yrkehögskolan Novia i Nyland, Företagarhuset Dynamohouse

i Österbotten, Skärgårdshavets biosfärområde, Pargas stad och Kimitoöns kommun i Åboland, samt Åland Landsbygdscentrum och Ålands Gymnasium är de samarbetande organisationerna. Åbolands projekts stöds av Landsbygdsprogrammet via Leader – I Samma Båt r.f. och Stiftelsen Finlandssvenska Jordfonden.

I den första omgången av den ett och ett halvt år långa utbildningen deltar ca 50 personer från fyra regioner. Utbildningen består till en del av allmänna kurser i olika ämnen som stöder framgångsrikt företagande inom matbranschen, t.ex. livsmedelskunnande, kunskap om produktionsutrymmen, förpackningar, försäljning och marknadsföring. På de praktiska specialiseringskurserna specialiserar man sig inom en bransch: mjölk, kött, spannmål, bär och frukt eller grönsaker och svamp. Nästa år hoppas vi även på att en specialisering inom fiskförädling skulle få tillräckligt många deltagare.

Projektet Kustens Mat ordnade en grundkurs i köttförädling. Här visar charkuterimästare Sven Lindauer hur en bit älgstek ska prepareras. Foto: Julia Scheinin

Vid sidan om närstudierna arbetar man med uppgifter hemifrån och med utveckling av egna produkter. Utbildningen över regioner fungerar med hjälp av videokonferensteknik, som gör att en föreläsare behöver befinna sig bara på en av samlingsplatserna medan föreläsningen sänds ut via webben. Helt nätbaserade är de teoretiska ämnena ändå inte, pga. av att det är både socialt och för inläringen viktigt att deltagarna träffas och får föra diskussioner i sin regionala grupp. Utbildningen inleddes med att deltagarna fick gå i "smakskola" för att få en inblick i hur smak och doft samverkar. Dessa sinnen är ju mathantverkarnas viktigaste redskap i produktutvecklingen, och dem kan man träna upp. Deltagarna fick även coaching av inspirerande *Christoph Treier*. Av de praktiska kurserna har tre grundkurser med inbjudna specialister redan hållits: köttförädling med *Sven Lindauer* från Tyskland, bakning med *Manfred Enoksson* från Tyskland/Sverige och mjölkförädling med *Kristina Åkermo* från Sverige. Deltagarna har också hunnit med den första studieresan, som gick till Skånes Matfestival.

I år ser vi dessutom fram emot ett alldeles nytt evenemang. *Den 10-13 oktober* kommer nämligen de första Finska Mästerskapen i Mathantverk att gå av stapeln i Ekenäs, Raseborg. Tävligen är öppen för alla nordiska länder och väntas locka ca 200-250 deltagare från olika delar av Norden.

Läs mera om Kustens Mat:
www.novia.fi/kustensmat

"Gäddan och gänget" engagerar daghem

Arbetet inom biosfärområdet handlar mycket om att engagera olika människor i hållbar utveckling av sin närmiljö. Barn i daghemsålder är sannerligen inte svåra att engagera, och arbetet med årets version av daghemsprojektet "Gäddan och gänget" har således varit synnerligt givande. Temat i år har varit "Havet under ytan". Vi ville göra barnen nyfikna på den gömda men spännande undervattensmiljön, som allt för ofta nämns endast i negativa ordalag: övergödning, nedsmutsning och nedskräpning. Vi ville visa att det under ytan i våra närvatten döljer sig bland annat böljande sjögräsängar, frodiga blåstångsskogar och vidsträckta musselbankar. I dessa livsmiljöer gömmer sig en myriad av häftiga småkryp och färggranna fiskar. Helt likvärdiga dem i korallreven som vi beundrar från tv-soffan eller betalar dyrt för att få snorkla med. Våra egna undervattensmiljöer är verkligen värda att utforska, njuta av och värna om.

"Gäddan och gänget" är alltså mjukisfiskar som transporteras i en sump. Till daghemmet kan de komma åkande med bussen. Under ett läsår har de hunnit hälsa på i alla daghem i Pargas stad. Med i sumpen hade Gäddan ett tvåspråkigt häfte med en liten historia med roliga illustrationer av Antonia Ringbom. Barnen har i berättelsen ombetts att fundera på vad som var och en kan göra för att havet skall bli renare och friskare. Sedan har dagvårdsenheterna själva bestämt hur de arbetar vidare med barnen. Det kan till exempel vara sagor, teater, pyssel,

Det tvåspråkiga häftet med illustrationer av Antonia Ringbom har nu alla daghemmen i Pargas i sina bibliotek.

Gäddan och Gängets turné startade på Bläsnäs strand i Pargas. Knattebo daghem var på plats och tog emot dem. Samtidigt passade de på att undersöka djurlivet i strandvattnet. Foto: Julia Scheinin

utfärder till stranden eller besök i naturrum. Allting har varje gång resulterat i mycket fint material i form av foton, teckningar och andra konstverk. För barnen ordnades en utställning där de fick beundra sina alster och där de kunde lämna sina tips för ett friskare hav. En del av materialet ställs ut i skärgårdens bibliotek under sommaren, medan "Gäddan och gänget"

tar en välförtjänt sommarpaus. Vi vill rikta ett stort tack till alla som medverkat och till våra finansörer *Svenska Kulturfonden samt Martha och Albin Löfgrens kulturfond.*

Läs mera om vad biosfärområdet har på gång på vår egen hemsida! Där kan du också läsa vårt nyhetsbrev. ♦

Faktaruta om Biosfärområdet

Skärgårdshavets Biosfärområde inrättades år 1994. Biosfärområdet har ingen laglig status och begränsar ingen mänsklig aktivitet. Den består av Skärgårdshavets nationalpark och skärgårdsområdena omkring den. Dess yta är 5400 km² varav 4580 km² är vatten. Inom biosfärområdet bor idag ca 3500 personer av vilka majoriteten har svenska som modersmål. Biosfärområdet vill genom sin verksamhet stödja en ekonomisk balans och trivsamt miljö på området genom en utveckling som värnar om värdefulla kultur- och naturarv. Såväl människans som naturens roll är viktig. Verksamheten förverkligas av olika aktörer i regionen. En koordinator är anställd för att koordinera helheten. Biosfärområdeskontoret sköts av Pargas stad, Kimitoöns kommun och Egentliga Finlands NTM-central. Övriga partners är Forststyrelsen, Åbo Akademi, Åbo universitet och Egentliga Finlands förbund.

Artikelförfattare

Julia Scheinin är en "skärgårdsbiten" biolog. Hon har sedan ett år tillbaka fungerat som vikarierande koordinator för Skärgårdshavets Biosfärområde, fram till den 7.7.2016. Efter det återvänder ordinarie koordinator Katja Bonnevier (katja.bonnevier@pargas.fi).

Tfn: 358(0)40 356 2655 (biosfärområdet)
E-post: julia.scheinin@pargas.fi,
julia@scheinin.fi
Webbplats:
www.skargardshavetsbiosfomrade.fi

Vi finns också på Skriftly!

Skriftly samlar innehållet från de
finlandssvenska tidskrifterna.

Skriftly ger läsarna mångsidiga
möjligheter att hitta, följa och läsa
innehåll som berör och intresserar dem,
tvärs igenom tidningslandskapet, för en
låg månatlig summa.

SKRIFTLY
skriftly.fi

Tryckeriservice

Gosmo Print

www.gosmo.fi

25TH

NORDIC SYMPOSIUM ON TOURISM AND HOSPITALITY RESEARCH

© Vesa Aaltonen, Visit Turku

The 25th Nordic Symposium on Tourism and Hospitality Research - Balancing Dichotomies

Turku, Finland, September 28th-30th 2016

Throughout the history of tourism and hospitality research, the basic theoretical assumptions have been based on various dichotomies, such as work–leisure, mass–individual, host–guest, push–pull, self–other, production–consumption, and local–global. These dichotomies help us understand and conceptualize tourism and hospitality as a phenomenon, but might also be used for accentuating one extreme, while understating the other.

In the last decades, the world has gone through major changes. What was once different is now familiar as experiences of foreign cultures, tastes, and fashions are constantly available even at our own doorstep. This has not, however, diminished international tourism. On the contrary, the desire to travel has become extremely ingrained in our post-industrial cultures. But what does ‘home’ and ‘away’ mean for the citizens of the excessively mobile societies of the 21st century, and where does work end and leisure begin when both are deeply embedded into our everyday lives.

Instead of emphasizing the extremes, this symposium aims to balance and deconstruct these dichotomies. The focus will be on how to benefit from their integration, for example, how urban tourism destinations can enhance tourist experiences by introducing rural or natural elements into their offerings, and how individual tourists can benefit from the scale economies of mass tourism. The mechanisms of the inclusions and exclusions, that are evident in these dichotomies, will be critically assessed.

<http://www.utu.fi/en/sites/25thnordicsymposium/>
www.facebook.com/25thnordicsymposium

Det är högsommar då detta nummer av Skärgård har publicerats. Ute i skärgårdarna, i så gott som vilken skärgård som helst, sjuder det av liv – både av insekter och djur och människor. Just nu är mångfalden som rikast! Och här samsas invånare, turister och sommargäster. Vi kan dela in dessa ännu mer- säsongboende, deltidsboende, båtturister, fågelskådare, paddlare mm. och hoppeligen i framtiden även vandrare eller pilgrimsvandrare, tack vare nya projekt.

Besöksnäringen är som en årlig vitamininjektion, som ger kraft åt regioner varje år. Men frågan är om det finns möjligheter att utveckla detta och på sätt och vis säkerställa ekonomin och skapa en stabilare grund för skärgårdssamhällen? För parallellt med turismnäringens utveckling skall vi komma ihåg dessa tusentals säsonginvånare och sommargäster. Här är basen för många företagares existens och jag vågar påstå att denna nisch kommer att ha en ännu större betydelse i framtiden.

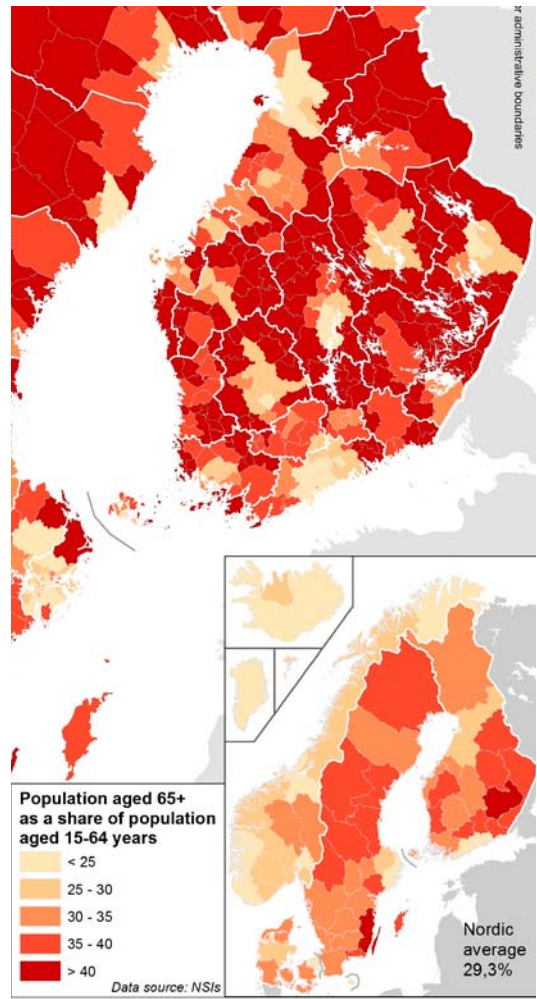
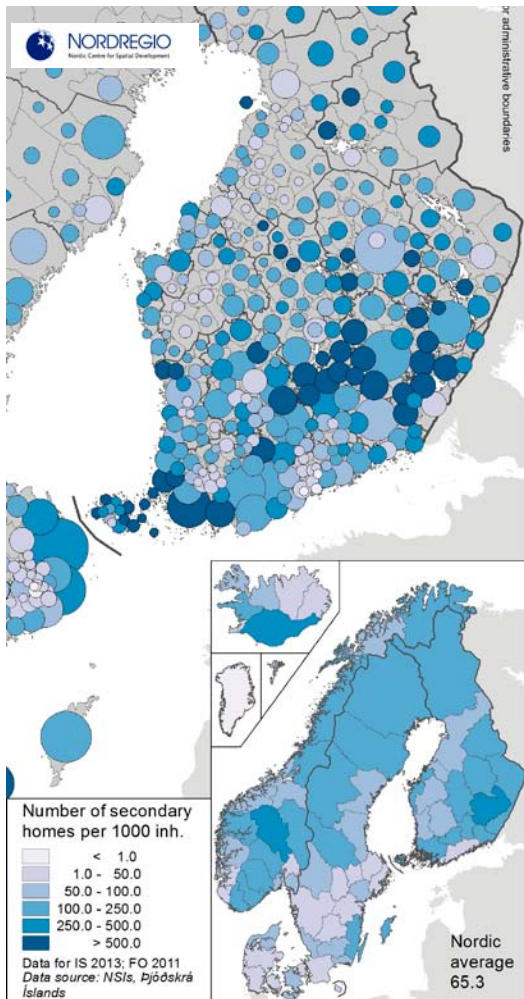
I SAMBAND MED Nordiska skärgårdssamarbetets (NSS) rådsmöte den 12 maj i Stockholm, arrangerades seminariet ”Service i skärgården”. Här avses både offentlig och kommersiell ser-

vice och ur en året om boendes synvinkel. Med hjälp av statliga medel försöker man befrämja servicen i glesbygden, bl.a. genom landsbygdsprogrammen, regionala serviceprogram och investeringsstöd. För skärgårdsbon är det mest väsentliga att någon form av service erbjuds, bara vi kan t.ex. skicka iväg våra paket och kliva ombord på förbindelsebåten.

Det är kontinuiteten på service och tillgång på service året om som är den springande punkten i hela diskussionen. Det är tyvärr långtifrån en självklarhet idag och det håller på att urholka hela skärgårdssamhällen. Också det faktum hur lång tid det tar innan man når till servicen är ett tema som inte kan poängteras tillräckligt ofta.

Jag rekommenderar att ni bekantar er med sammanfattningen från seminariet ”Service i skärgården”. Här tas upp aktuella och viktiga spörsmål, på ett konstruktivt sätt. *Michaela Hagas* (distriktsordförande Centerpartiet i Stockholms län) presentation är mycket bra. Hon lyfter upp frågor gällande balansen mellan fast- och fritidsboende, kommuners och politikers inställning och prioriteringar (man måste förstå skärgårdens utmaningar och möjligheter). Även andra föreläsare som Sune Fogelström, ordförande för Skärgårdarnas Riksförbund, har en klockren analys om dagens situation i Stockholms skärgård som stämmer väl in också på våra finländska skärgårdar.

SKOLORNA I SKÄRGÅRDEN är ett annat viktigt tema. Nordiska skärgårdssamarbetet arrangerade seminariet ”Framtidens skärgårdsskolor” i februari. Det lockade ett femtiotal personer och sammanfattningen finns även att ladda ner från NSS hemsidor under rubriken ”Aktuellt”.

I Norden ökar den åldrande befolkningen, speciellt i skärgården. Källa: Nordregio.2016. Totala andelen fritidshus i kommuner. Källa: Nordregio. 2016

Läs också systrarna Enbergs rapport i detta nummer av Skärgård! Man kan inte lyfta upp skolfrågan för många gånger, det är bara så enkelt att skolorna är bysamhällets hjärta. Och drar man in skolan så kommer demografin att påverkas och slutligen så har vi bara tomma byggnader kvar. Vill vi verkligen att en infrastruktur som fungerar och som oftast är investerad med skattemedel skall avvecklas och resultatet är slutligen ökade kostnader?

Kampen om unga människor och deras bopingsort kommer att öka, det är inte bara i skärgårdarna som demografin är snedvriden. Nordregio har beskrivande kartor, här nedan exempel på kartor som beskriver åldersstrukturen kommunvis. Den andra kartan beskriver fördelningen av säsongsbostäder. Jag har förstorat det finska området, originalen hittar du på deras hemsida (<http://www.nordregio.se/>), sökord *secondary homes* och *old age dependency 2015*.

MEN FÖLJ DE KLOKA OCH GODA EXEMPLEN, t.ex. i Lovisa fortsätter Isnäs skola i Lovisa skärgård. Mycket engagemang från både politiker och från föräldrar, inverkade på beslutsprocessen. De kan vara stolta över det kloka beslutet och på så vis fortsätta kämpa för att behålla en livskraftig region. Här var NSS sammanfattning från skolseminariet som ett argument för glesbygdens skolor, så nu känns det att verksamheten har bidragit på ett konkret sätt.

NSS deltog också i konferensen ”Utvecklat samarbete mellan Åland och Uppsala län” som länsstyrelsen i Uppsala arrangerade i maj. Här samlades aktörer från de båda regionerna och genom grupparbeten försökte vi vaska fram argument och åtgärder för:

- Östersjöregionen som föregångare för förverkligandet av en gemensam inre marknad
- Förbättra samarbetet för en god havsmiljö
- Sammanlänka människor i regionen

Landshövdingen *Peter Egardt*, som var konferensens värd, konstaterade att ”lokala och regionala projekt och konkreta fungerande exempel är bevis, som omfattas uppåt i beslutsledet och befrämjar tillväxten”.

NSS fortsatta konkreta arbete under sommaren är att delta i Nordiska LOTS- gruppens sammanträde i Köpenhamn (de 12 gränskommittéerna i Norden). I juni möts Leader-grupper från fasta Finland och representanter från Sveriges Leader på Åland. Vi kommer att diskutera vad vi kan genomföra gemensamt och annat i projektväg som Leader-grupper kan utveckla tillsammans.

NSS har även för avsikt att kolla upp närmatproducenters och mathantverkares åsikter. En enkät har skickats ut (11–31.5) och på basen av svarsresultaten funderar man på fortsatta åtgärder. NSS kommer att arrangera ett seminarium kring närmat i höst.

GLÖM INTE att ta del av NSS information här:

www.skargardssamarbetet.org/sv/aktuellt

Här kan du ladda ner sammanfattningarna från Framtidens skärgårdsskolor och seminariet om Service i skärgården. Genom att gilla Nordiska skärgårdssamarbetets Facebook-profil får du ta del av aktuell information från skärgårdsområden.

Jag önskar Er alla läsare en skön sommar! ♦

Annastina Sarlin är
samarbetschef, Nordiska
skärgårdssamarbetet

e-post: info@skargardssamarbetet.org
www.skargardssamarbetet.org

PRENUMERANTER

Ni kan nu gå in via denna länk och betala er prenumerationsavgift för detta år i ÅA:s nätbutik:

shop.abo.fi/c/14-tidskriften-skargard/

Prenumeranterna på Åland ska ange ”Åland” som land vid leveransuppgifterna i rullgardinsmeny för att få avgiften momsfrött.

Den som inte tidigare har uppgett sin e-postadress kan meddela adressen till anita.julin@abo.fi

SOL!

Nu när det igen är sommar är det säkert många i skärgården, både fast bosatta och deltidbosatta, som planerar och gör olika förbättringar på hus, bryggor, båtar, inredning, kompost, dass och vatten (ut eller in). Det verkar äntligen bli aktuellt för betydligt flera än tidigare att satsa på återvinning och förnybar energi, en glädjande men ack så långsam trend. Att återvinna är lite mödosamt för den som vill bli av med något eftersom sortering inte alltid är alldeles enkelt, men för den som vill återvända andras skräp och grunkor är läget ett annat: det är jätteroligt! Bästa stället för sådant är olika loppmarknader, som det torde finnas gott om också i skärgården. För ett par år sedan räddade jag i sista stund ett stadigt litet bord ur en grannes midsommarbrasa, så ta en extra titt på sådant som skall brännas!

Solenergi är verkligen på kommande, också för vanligt folk. Likaså eldrivna motorer. Vi skaffade i våras en liten eldriven aktersnurra, samt en liten solpanel och inte en enda gång har vi behövt ladda på annat sätt än via solpanelen. Det fungerar alltså. I nästa nummer av Skärgård som utkommer vid månadsskiftet september-oktober kommer ni att få läsa om en ö på svenska västkusten var nästan alla kör omkring med eldrivna sk. golfbilar och var och varannan har soldrivna fläktar i sina sommarhus så att de inte är fuktiga när invånarna återvänder på våren. Stugdoften efter vintern är ett bekant fenomen i våra trakter också. Det blir intervjuer med forskare om vad allt vi ännu kan vänta oss i en nära framtid gällande användning av solenergi, som nog verkligen behövs för att få energi till allt som behöver el. Det blir ett nummer med rätt mycket naturvetenskap, men också lite fartygshistoria och intressanta nyheter från sommaren som gått, den vi nu skall njuta av!

Vi tar fortsättningsvis med glädje emot tips om vad ni vill läsa i Skärgård och leverera gärna egna artiklar eller foton och bilder. Tidskriften kan leva vidare bara genom sina duktiga läsares aktivitet och stöd. Ni är lyckligtvis många.

Nina Söderlund, tf. redaktör

Sista bilden

Prenumerera på Skärgård!

Nr 1-2/2001	Rötter och identitet (80 s.) slutsåld
Nr 3/2001	Skärgårdshavets nationalpark (76 s.)
Nr 4/2001	Åland (96 s.) slutsåld
Nr 1/2002	Östnyländsk skärgård (112 s.) slutsåld
Nr 2-3/2002	Tidskriften Skärgård 25 år (96 s.)
Nr 4/2002	Tid och framtid (72 s.)
Nr 1/2003	Strandhugg i Österbotten (104 s.) slutsåld
Nr 2/2003	Ekologer, eldsjälur och föränderlig mångfald (112 s.)
Nr 3/2003	Åspingen – bortglömt kulturarv? (72 s.)
Nr 4/2003	Vårt unika träbåtsarv (96 s.) slutsåld
Nr 1/2004	Estlandssvenska Aiboland (136 s.)
Nr 2/2004	Utö fyr- och lotssamhälle (120 s.) slutsåld
Nr 3/2004	Kustliv och skärgårdskultur (88 s.)
Nr 4/2004	Tillståndet i Östersjön (72 s.)
Nr 1/2005	Folkloristik (72 s.)
Nr 2/2005	Kökar (64 s.) slutsåld
Nr 3/2005	Arktiska latituder (80 s.)
Nr 4/2005	Landskap i förändring (76 s.)
Nr 1/2006	Skärgårdens nya konstellationer (88 s.)
Nr 2/2006	Åländska skärgårdskommuner (88 s.)
Nr 3/2006	Ur västnyländska annaler (84 s.) slutsåld
Nr 4/2006	Sibbo – hotad kulturbygd (84 s.)
Nr 1/2007	Skärgård 30 år (84 s.)
Nr 2/2007	Norra Kvarkens landhöjningsrike (68 s.)
Nr 3/2007	Finska kriget 1808-09 (108 s.) slutsåld
Nr 4/2007	Trettio årgångar med Skärgård (64 s.)
Nr 1/2008	Skärgårdssamarbetet 30 år (68 s.)
Nr 2/2008	Natur i förändring (60 s.)
Nr 3/2008	Museer i kustland och skärgård (60 s.) slutsåld
Nr 4/2008	Sydbottnisk horisont (80 s.)
Nr 1/2009	Arkeologi (80 s.)
Nr 2/2009	Vårt värdefullaste kapital (64 s.) slutsåld
Nr 3/2009	Kimitoön (60 s.)
Nr 4/2009	Naturfientlig populism (72 s.)
Nr 1/2010	Skärgårdsdelegationen 60 år (100 s.)
Nr 2/2010	Korpo, ytterst i staden (72 s.)
Nr 3/2010	Energi och miljö (60 s.)
Nr 4/2010	En senhösttag i skärgården (88 s.)
Nr 1/2011	Öborna berättar (84 s.)
Nr 2/2011	Konst och kultur (84 s.)
Nr 3/2011	Glesbygd i förändring (68 s.)
Nr 4/2011	Resurslandskapet (80 s.)
Nr 1/2012	Kaj Dahls skärgårdsarv (108 s.)
Nr 2/2012	Mervärde i Skärgård (84 s.)
Nr 3/2012	Skutor och farleder (68 s.)
Nr 4/2012	Kvinnokraft (76 s.)
Nr 1/2013	Om jakt & fångst (84 s.)
Nr 2/2013	Från Okavango till Kuggom (76 s.)
Nr 3/2013	Uppdrag i norr (76 s.)
Nr 4/2013	Mat som hantverk (80 s.)
Nr 1/2014	Skärgårdshavet jubilerar (88 s.)
Nr 2/2014	Ur Anders Munsterhjems dagböcker (88 s.)
Nr 3/2014	Föreningsaktörer i skärgård (88 s.)
Nr 4/2014	En trend att bryta (80 s.)
Nr 1/2015	Att dokumentera är viktigt (80 s.)
Nr 2/2015	Hangö – mitt i havets famn (108 s.)
Nr 3/2015	Öar och skär (88 s.)
Nr 4/2015	Kekkonen i skärgård (72 s.)
Nr 1/2016	Rosenholm, Lillmälö och Stundars (80 s.)

Prenumerera via www.skargard.fi eller anita.julin@abo.fi, tfn: (02) 215 4944.
Årsprenumeration i Finland endast 46 €, utomlands 50 €. Lösnummer kostar 20 €/st inklusive porto. Prenumerationen är fortlöpande till den sägs upp.

www.skargard.fi

Tänk om administrationen av ditt företags trycksaker skulle vara

LÄTT, SNABBT OCH KOSTNADSEFFEKTIVT?

Inga försvunna trycksaker längre, inget onödigt väntande och nödlösningar.

FRAM PRINTBOX FÖRÄNDRAR DIN UPPFATTNING
OM BESTÄLLNING AV TRYCKSAKER.

Ta kontakt, så berättar vi hur.

Jyrki Mäkinen tel. 050 564 7779, jyrki@fram.fi eller

Jan Rosendahl tel. 050 0669 069, jan@fram.fi

FÖR EN FÄRGRIKARE VÄRLD